

สัพพทาน์ ธมมทาน์ ชินาติ

การให้ธรรมะ ชนะการให้ทั้งปวง

**ชื่อหนังสือ พระพุทธศาสนาในโลกธุรกิจ : การใช้พุทธธรรมในการ
ทำธุรกิจ บทสนทนาระหว่าง พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต)
กับนายลอเรนส์ แวน เดน มิวเซนเบิร์ก**

แปล/เรียบเรียง : พนิตา อังจันทร์เพ็ญ

ภาพปก : The Relation of Life in Time
1996 150 x 150 cm., Oil on Canvas

ศิลปิน : อำนาจ กลั่นประชา
(ปัจจุบันคือ พระอำนาจ โอภาโส)

ออกแบบ : ประกาสิต แยมบุญชู

พิมพ์ครั้งที่ 2—สิงหาคม พุทธศักราช 2548 จุดประสงค์ในการจัด
พิมพ์ เพื่อแจกเป็นธรรมทาน จำนวนพิมพ์ 20,000 เล่ม ดำเนินการ
ผลิตโดย ลิเบอร์ตีเพรส 121 หมู่ 10 ถนนบรมราชชนนี แขวงศาลา
ธรรมสพน์ เขตทวีวัฒนา กท.10170 โทร. 02-888-7684-5 โทรสาร
02-888-7858

บันทึกผู้แปล

เนื้อหาทั้งหมดในหนังสือ **พระพุทธศาสนากับโลก**
ธุรกิจ: การใช้หลักพุทธธรรมในการทำธุรกิจ เล่มนี้ มาจาก
บทสนทนาระหว่าง พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) กับ
นายลอเรนส์ แวน เดน มิวเซนเบิร์ก (Laurens Van den
Muyzenberg) นักหนังสือพิมพ์/นักเขียน ชาวเดนมาร์ก
ที่อาศัยอยู่ในประเทศฝรั่งเศส ในวันที่ 9 มิถุนายน
พ.ศ. 2547

ข้าพเจ้าโชคดีที่ได้มีโอกาสเข้าฟังการสนทนาใน
ครั้งนั้นด้วยตั้งแต่ต้นจนจบ ใช้เวลาประมาณสองชั่วโมง
เมื่อฟังโดยตลอดแล้วเห็นว่า บทสนทนาทั้งหมดมีความน่า
สนใจ และมีประโยชน์อย่างมาก ไม่เฉพาะนักธุรกิจ หรือผู้
บริโภคเพียงเท่านั้น แต่เหมาะสำหรับประชาชนทั่วไปในทุก
สาขาวิชาชีพ ควรที่จะได้ศึกษาเนื้อหาในบทสนทนานั้น เพื่อ
เป็นแนวคิดและแนวปฏิบัติ สำหรับการมีชีวิตที่อยู่เย็น
เป็นสุข ถึงพร้อมด้วยปัญญา รู้เท่าทันความเป็นไปของโลก
และชีวิตตามความเป็นจริง

ด้วยเล็งเห็นประโยชน์ที่จะเกิดขึ้น หากบทสนทนา
นั้นได้รับการแปล และนำมาจัดพิมพ์เป็นรูปเล่มหนังสือ
ข้าพเจ้าจึงกราบบังคมทูลขออนุญาตท่านเจ้าคุณพระพรหม
คุณาภรณ์ แปลบทสนทนานั้นเป็นภาษาไทย เพื่อเผยแพร่
ไปสู่สาธารณชนในวงกว้าง ท่านเจ้าคุณฯ ได้มีเมตตา
อนุญาตให้ข้าพเจ้าทำตามความประสงค์ได้

เมื่อขออนุญาตแล้ว ข้าพเจ้ายังไม่ได้ลงมือทำในทันที
ปล่อยเวลาล่วงเลยมานานหลายเดือน จนกระทั่งมีช่วงหนึ่ง
เมื่อพอมีเวลาว่างบ้าง จึงลงมือแปลบทสนทนาดังกล่าว โดย
พึ่งเอาจากเทปบันทึกเสียง แล้วถอดความออกมาเป็นภาษา
ไทย จนสำเร็จจุลวง และได้ส่งไปถวายท่านเจ้าคุณพระ
พรหมคุณาภรณ์ตรวจดูสาระสำคัญอีกครั้ง ซึ่งเป็นระยะ
เวลาที่ท่านกำลังอาพาธมาก มีอาการเจ็บปอด เสียงแห้ง
มีไข้ เหนื่อย และโสมง ด้วยเหตุนี้ เมื่อส่งไปแล้ว ข้าพเจ้า
จึงไม่กล้าที่จะทวงถามถึงต้นฉบับนี้บ่อยครั้งนัก เพราะเกรง
จะเป็นการรบกวน ทำให้ท่านต้องอาพาธหนักลงไปอีก จึง
ได้แต่รอคอยด้วยใจจดจ่อ

ต่อมาเมื่อวันที่ 8 มิถุนายน พ.ศ. 2548 พระที่วัด
ญาณเวศกวัน ได้โทรศัพท์มาบอกว่า ท่านเจ้าคุณฯ ได้ดู
ต้นฉบับให้ข้าพเจ้าแล้ว ข้าพเจ้ารีบไปรับแผ่นซีดีมาจัดทำ

อาร์ตเวอร์คในทันที ขณะทำก็อ่านตามไปด้วย ยิ่งรู้สึกชอบเนื้อหาของบทสนทนาขึ้นมากขึ้น และก็คิดว่าถ้าแยกหัวข้อเป็นแต่ละประเด็นไป จะยิ่งอ่านง่าย และดึงดูดความสนใจของผู้อ่านได้มากขึ้น จึงได้ตัดสินใจทำหัวข้อในช่วงที่เป็นคำบรรยายของท่านเจ้าคุณฯ พอทำเสร็จแล้ว อ่านดูอีกครั้งก็รู้สึกพอใจมาก จากนั้นได้บรรจุหัวข้อดังกล่าวลงในสารบัญด้วย ในกรณีที่ผู้อ่านอยากทบทวนหัวข้อหนึ่งหัวข้อใดเป็นพิเศษ จะสามารถเปิดดูได้จากสารบัญทันที แทนที่จะต้องไปค้นหาเอาเองในหนังสือ

อนึ่ง ในการแปลส่วนที่เป็นคำถาม ข้าพเจ้าทำดังนี้ **หนึ่ง** ไม่ได้เก็บความทั้งหมด ใช้วิธีสรุปความ เพื่อความกระชับ โดยจะเน้นที่คำตอบของท่านเจ้าคุณฯ ซึ่งก็คือแก่นสารของหนังสือเล่มนี้ เป็นสำคัญ **สอง** ละเว้นการเอ่ยถึงวิสามันนามที่อาจกระทบกระเทือนไปถึงชื่อเสียงของสถาบันที่เกี่ยวข้อง เช่น ชื่อองค์กรธุรกิจต่างๆ

ประเด็นที่น่าสนใจสำหรับหนังสือเล่มนี้ คือ เป็นหนังสือกึ่งวิชาการที่มีความลึกซึ้ง แต่เข้าใจง่าย เพราะเป็นคำบรรยายที่แสดงแก่ชาวต่างประเทศ ที่มีความรู้ทางพระพุทธศาสนาจำกัด อีกทั้งยังมาจากวัฒนธรรมทางซีกโลกตะวันตก ด้วยเหตุนี้ ท่านเจ้าคุณฯ จึงใช้วิธีการบรรยาย

แบบทำให้ง่าย ซึ่งงานหนังสือในลักษณะนี้ของท่าน มีไม่
มากนัก ผู้อ่านที่กลัวหนังสือวิชาการหนักๆ อ่านเล่มนี้แล้วน่าจะ
ชอบ ในขณะเดียวกัน ผู้อ่านที่ชอบหนังสือวิชาการ ก็จะมี
ยิ่งชอบมากขึ้น เพราะมีแง่มุมสนุกๆ ที่แปลกๆ ใหม่ๆ ให้ไป
ขบคิดต่อได้อย่างไม่มีขอบเขตจำกัด

สุดท้ายนี้ ข้าพเจ้าขอขอบคุณทุกท่านที่ได้มีส่วนร่วม
ทำให้หนังสือเล่มนี้สำเร็จเรียบร้อยดีดังที่ปรากฏ

บุคคลที่สำคัญที่ข้าพเจ้าอยากกราบขอบพระคุณ
มากที่สุด ก็คือ ท่านเจ้าคุณ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต)
แม้จะอาพาธหนักเพียงใด ก็สู้อุตส่าห์เสียสละเวลาอ่านบท
แปลของข้าพเจ้า ทำให้ข้าพเจ้ารู้สึกปลื้มปิติเป็นล้นพ้น

ขอกราบขอบพระคุณที่ท่านเจ้าคุณฯ ได้มีเมตตา
อนุญาตให้ข้าพเจ้า ได้มีส่วนร่วมในการเผยแพร่ผลงานอีก
ชิ้นหนึ่งของท่าน ที่แสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาอันลึกซึ้ง ควร
ค่าแก่ความภาคภูมิใจของพุทธศาสนิกชนทั้งปวง และคน
ไทยทั้งชาติ ซึ่งผู้อ่านจะตระหนักถึงความจริงข้อนี้ได้ เมื่อ
อ่านหนังสือเล่มนี้จบลง

พนิตา อังจันทร์เพ็ญ

สารบัญเนื้อเรื่อง

พุทธศาสนากับโลกธุรกิจ	1
เป้าหมายของเศรษฐกิจศาสตร์	6
หากมีความขัดแย้งก็ยากที่จะถึงเป้าหมาย	8
อะไรคือความอยู่เย็นเป็นสุขของมนุษยชาติ	11
ความสุข 2 แบบ ในพระพุทธศาสนา	11
โลกแห่งการบริโภค คนมีสุขยาก ทุกข์ง่าย	13
มนุษย์มีความแตกต่างกันหลายระดับ	15
ศีล 5 : หลักการพื้นฐานของสังคม	17
ศีล 8 : ศีลเพื่อการพัฒนาสู่อิสรภาพ	17
บุคคล 3 กลุ่ม	19
ประเทศผู้ผลิตกับประเทศผู้บริโภค	23
การศึกษาควรสอนให้มนุษย์พัฒนาความสามารถ ในการมีความสุข	25
คุณภาพของอิสรภาพทั้ง 4	27

ต้องพัฒนา Intellectual Freedom

ให้เกิดมีขึ้นในผู้บริโภคร	29
ผู้บริโภคร มีอำนาจต่อรองกับผู้ผลิต	31
ธุรกิจอยู่ไม่ได้ ถ้าผู้บริโภครไม่ซื้อสินค้า หรือไม่ใช้บริการ	33
ความสำเร็จที่แท้จริงของนักธุรกิจ	33
ลัทธิบริโภครนิยมมาจากตัณหาของมนุษย์	37

Meditation in Form/

Meditation in Substance	39
คำนิยามกำหนดสังคม	42
การแข่งขันในทางที่ถูกต้อง	43
การแข่งขันกระตุ้นให้เกิดความไม่ประมาท	43
กิจกรรม 3 ประการ	

ที่เศรษฐศาสตร์ควรให้ความสนใจ	45
------------------------------------	----

Freedom Through Wisdom

ความสำเร็จสูงสุดของมนุษย์	47
พัฒนาฉันนะ ตลอดจนตัณหา	48
ความปรารถนาที่ดีงามคือฉันนะ	51
แหล่งข้อมูลคำสอนในพระพุทธศาสนา	54

ทำไมฝ่ายเถรวาทมีคำสอนเรื่อง

การครองเรือนมากกว่าสายอื่น	56
เหตุ และ ปัจจัย ในพระพุทธานุศาสนนา.....	58
ปัจจัยหนึ่งอาจนำไปสู่ผลหลายอย่าง	59
การแยกแยะปัจจัยหรือยกย้ายเงื่อนไข	61
กัลยาณมิตรเป็นทั้งหมดของพรหมจรรย์	64
ศรัทธาและปัญญาไม่ใช่คู่แข่งกัน.....	65
ปฏิจจสมุปบาทแบบง่าย	67
กุศลและอกุศลจากผัสสะ	68
กระบวนการปฏิจจสมุปบาทเกิดตลอดเวลา	70
พระพุทธรเจ้าทรงอธิบายปฏิจจสมุปบาท ตามสติปัญญาของผู้ฟัง	71

พระพุทธศาสนา กับโลกธุรกิจ

การใช้หลักพุทธธรรมในการทำธุรกิจ

ทั้งคนมี ทั้งคนจน ต่างก็กระทบผัสสะ
ทั้งคนพาล ทั้งนักปราชญ์ ก็ถูกกระทบเหมือนกัน
แต่คนพาล เพราะความที่อ่อนปัญญา ย่อมนอน
ผวา ส่วนผู้ที่เป็นปราชญ์ ถึงถูกผัสสะกระทบก็
หาสะท้านไม่ เพราะฉะนั้น ปัญญานั้นแหละจึง
ประเสริฐกว่าทรัพย์ ด้วยเป็นเหตุให้บรรลุดุจด
หมายสูงสุดได้ในโลกนี้

ม.ม 13/451/411: ขุ.เถร.26/388/377

ผมได้เคยคุยกับท่านดาไลลามะ เกี่ยวกับเรื่องธุรกิจ ดูเหมือนว่า ท่านมีความลังเลอยู่บ้างที่จะพูดถึงเรื่องนี้ เพราะท่านไม่มีประสบการณ์ส่วนตัวในเรื่องธุรกิจ ในขณะเดียวกันจากหนังสือของท่านเจ้าคุณฯ ท่านยอมรับว่า ธุรกิจเป็นส่วนสำคัญของสังคม วิธีการดำเนินธุรกิจก็มีความสำคัญมากสำหรับสังคม พฤติกรรมของพวกนักธุรกิจมีความสำคัญกับสังคมซึ่งผมกำลังค้นคว้าเรื่อง คุณค่า ข้อดีข้อเสีย จริยธรรมในการทำธุรกิจ เพื่อเป็นข้อมูลในการเขียนหนังสือ ผมจึงอยากสนทนากับท่าน เพื่อปรึกษากับท่านว่า พระพุทธศาสนามีคำสอนใดที่มีส่วนเกี่ยวข้องในเรื่องนี้บ้าง

อาตมาก็มีความรู้ในในเรื่องธุรกิจ แต่อาจพูดถึงหลักการทั่วไปในเรื่องธุรกิจ

-
- * ในเทปสัมภาษณ์ สุภาพสตรีท่านหนึ่งได้กล่าวกับท่านเจ้าคุณฯ ว่า นายมิวเซนเบิร์ก ผู้นี้ กำลังเขียนหนังสือชื่อ Buddhist Ethics for the New Millennium ผู้แปลเข้าใจว่า คือ หนังสือที่มิวเซนเบิร์กเล่าว่ากำลังเขียนอยู่ แต่ปรากฏว่า ครั้งหนึ่งผู้แปลไปร้านหนังสือ พบหนังสือเล่มหนึ่งของท่านดาไลลามะ ชื่อ Ethics for the New Millennium จัดพิมพ์โดยสำนักพิมพ์ Riverhead Books, New York, USA. 1999 เนื้อหาในหนังสือสอดคล้องกับคำถามของมิวเซนเบิร์กในการสนทนาครั้งนี้ แสดงว่านายมิวเซนเบิร์กอ่านหนังสือเล่มนั้น แล้วสนใจอยากฟังทัศนะของท่านเจ้าคุณฯ บ้าง เพื่อเป็นข้อมูลในการเขียนหนังสืออีกเล่มหนึ่งของเขาเอง

4 พุทธศาสนากับโลกธุรกิจ : การใช้หลักพุทธธรรมในการทำธุรกิจ

ผมได้อ่านหนังสือของท่าน เรื่อง *Buddhist Economics* และได้ใช้ข้อมูลในหนังสือเล่มนั้นเป็นจำนวนมาก ซึ่งมีบางตอนระบุว่า ธุรกิจเป็นส่วนสำคัญของเศรษฐกิจ และเศรษฐกิจก็เป็นส่วนหนึ่งของสังคม นอกจากนั้น หนังสืออีกเล่มหนึ่งของท่าน เรื่อง *A Constitution for Living* ท่านได้พูดถึงหลักการซึ่งไม่ใช่แต่เฉพาะนักบวช แต่สำหรับผู้ครองเรือนใช้เป็นหลักปฏิบัติในชีวิตประจำวัน ซึ่งช่วยได้มาก

จากพื้นฐานนี้ เราจะค่อยๆ พุดขยายความไปถึงธุรกิจต่อไปจะดีไหม

ครับ...ผมควรกล่าวถึงหัวข้อต่างๆ ในหนังสือที่ผมเขียน แล้วนำมาเป็นแนวของคำถาม

บทที่ 1 หนังสือเริ่มต้นด้วยคำถามที่ว่า การเพิ่มพูนความคาดหวังของผู้บริโภค ไม่ใช่แต่เฉพาะในสังคมไทย หากเป็นสังคมโลกทั่วทั้งหมดยัง พฤติกรรมในการทำธุรกิจของนักธุรกิจ ในทิศทางที่เคร่งเครียด

บทที่ 2 ว่าด้วยธุรกิจมีผลตอบสนองอย่างไรต่อความคาดหวังนั้น การตอบสนองต่อความต้องการนั้น

บทที่ 3 เกี่ยวกับบทบาทและพฤติกรรมของรัฐบาล อันเป็นผลมาจากนโยบายของรัฐบาล

บทที่ 4 คำถามเรื่องการแข่งขัน ซึ่งเป็นส่วนสำคัญ
ของเศรษฐกิจ และธุรกิจ

จากนั้นไปถึงเรื่องความเปลี่ยนแปลง ปัญหาที่เกิดขึ้นในโลกปัญหาหนึ่ง คือ ความเปลี่ยนแปลงขนาดใหญ่ และปัญหาที่เกิดจากจากความเปลี่ยนแปลงนั้น จนมาถึงหัวข้อ ความมั่งคั่ง ความสุข การบริโภค และการงาน

บทต่อไปคือ อิทธิพลของบริษัทใหญ่ๆ ระดับโลก พวกเขาควรทำอะไร เพื่อที่จะได้รับการยกย่องว่าเป็นองค์กรที่ดี และบทสุดท้าย เกี่ยวกับการฝึกฝนจิต การปฏิบัติสมาธิภาวนา เพราะการพัฒนาจะเกิดขึ้นได้ ต้องผ่านการฝึกฝนทางด้านจิตใจ

ผมได้ส่งต้นฉบับถวายท่านคาโลลามะในเดือนเมษายน เราได้ review ต้นฉบับนี้ และคาดว่าจะทำให้เสร็จภายในเดือนเมษายนปีหน้า ดังนั้น จึงยังมีโอกาสปรับปรุงเปลี่ยนแปลงอะไรได้อีกมาก นี่คือการเป็นมาทั้งหมดครับ

ท่านเจ้าคุณฯ ได้ค้นคว้าเรื่องเกี่ยวกับเศรษฐศาสตร์ และเรื่องเกี่ยวเนื่องอื่นๆ ที่สัมพันธ์กัน เมื่อผมทำการวิจัยเรื่องนี้ ก็พบว่า คนมักเห็นว่า เศรษฐศาสตร์ ก็คือ เศรษฐศาสตร์ อย่างเดียว แต่ไม่เห็นเรื่องอื่นๆ ที่เกี่ยวเนื่องว่ามีส่วนสัมพันธ์กัน เหมือนอย่างที่ท่านเห็น ดังนั้น จึงไม่มีจริยธรรมในเศรษฐศาสตร์ เรากำลังพยายามทำให้มันรวมกัน และผมก็ได้พยายาม

6 พุทธศาสนากับโลกธุรกิจ : การใช้หลักพุทธธรรมในการทำธุรกิจ

ดูไปถึงรัฐศาสตร์ สังคมวิทยา จิตวิทยา สำหรับพัฒนาทางศาสนา ผมได้ศึกษาแต่ในแง่มุมมองของพระพุทธศาสนา และส่วนที่เกี่ยวข้อง และหนังสือของท่านก็คือกุญแจดอกหนึ่งที่ใช้ในการวิเคราะห์ของผม

คำถามแรกที่ผมอยากจะถาม ทศนะของท่านในเรื่องธุรกิจเป็นอย่างไรบ้างครับ

อาตมาได้บอกคุณแล้วแต่ต้นว่า อาตมาเองไม่ค่อยรู้เรื่องธุรกิจ พอรู้บ้างในเรื่องของเศรษฐศาสตร์ เราอาจคุยกันถึงเรื่องเศรษฐศาสตร์ แล้วเราค่อยพูดถึงธุรกิจ

เป้าหมายของเศรษฐศาสตร์

เศรษฐศาสตร์ในปัจจุบันดูเหมือนว่าจะแยกตัวเองจากกิจกรรมอื่นๆ ของมนุษย์ ด้วยเหตุนี้เองจึงมีคำว่า Reductionism และในศตวรรษนี้ ก็มีแนวโน้มที่จะทำให้เกิดคัพท์ Holistic View หรือ Holism ซึ่งก็ไม่ใช่สำคัญอะไร ที่สำคัญคือ กิจกรรมใดๆ ของมนุษย์ ควรมีส่วนร่วมในความอยู่เย็นเป็นสุขของมวลมนุษยชาติ

เศรษฐศาสตร์เกิดขึ้นมาเพื่อทำให้มนุษย์มีความเป็นอยู่ที่ดี แต่เมื่อได้มีพัฒนาการสืบต่อมา ดูเหมือนว่าจะกลายเป็นเรื่องแปลกแยก หรือแยกตัวเองออกจากสาระตั้ง

เดิม ซึ่งอาจเป็นไปได้โดยไม่รู้ตัว และเศรษฐศาสตร์พูดถึงบ่อยๆ ถึงการกระทำทำให้เกิดความพอใจ หรือไปสู่ความพอใจของมนุษย์ ซึ่งก็มีปัญหามากกับความพอใจ อาตมาคิดว่า เราควรไปเหนือกว่านั้น เราควรจัดสรรความพอใจ (ให้ประชาชน) กับความเป็นอยู่ที่ดีของมนุษย์ ทั้งในฐานะปัจเจกบุคคล และในความเป็นมนุษย์ทั้งหมด

ดังนั้น อย่างน้อยที่สุด เศรษฐศาสตร์ควรตระหนักถึงความเป็นจริงในแง่ที่ว่า สิ่งนี้คือการเน้นย้ำไปถึงความพึงพอใจสมความปรารถนา ซึ่งความพอใจสมความปรารถนา นั้น ต้องนำไปสู่ความเป็นอยู่ที่ดีของมนุษย์ และสังคม แต่ถ้าความพอใจสมความปรารถนา นั้น ไม่ได้นำไปสู่สันติสุขของมนุษย์ สิ่งนี้ก็ไม่ควรเป็นหลักการของเศรษฐศาสตร์

ผมรู้จักนักเศรษฐศาสตร์หลายคน และได้ทำเรื่องธุรกิจมากมาย ส่วนหนึ่งของการทำวิจัยอันนี้ ทำให้ผมต้องศึกษาในสิ่งที่นักคิดกลุ่มหนึ่งได้คิด และในสิ่งที่ท่านพูดว่า ไม่มีการพัฒนาในทางธุรกิจที่เน้นความรับผิดชอบต่อสังคม

มีแนวคิดหนึ่งได้เกิดขึ้น คือ ธุรกิจมีอิทธิพลต่อคนจำนวนมาก และสิ่งแวดล้อม ต่อปัจจัยทั้ง 3 คือ พนักงาน ลูกค้า ผู้ประกอบการ ดังนั้น ธุรกิจจึงควรพิจารณาผล

8 พุทธศาสนากับโลกธุรกิจ : การใช้หลักพุทธธรรมในการทำธุรกิจ

กระทบที่พวกเขา กำลังกระทำต่อปัจจัยทั้งสามเหล่านั้น และพยายามทำอะไรก็ตามเพื่อเป็นประโยชน์ต่อตัวธุรกิจเอง และส่วน ประกอบในธุรกิจดังกล่าว ซึ่งมีชื่อเรียกแตกต่างกันไป สรุปเรียกว่า Triple Bottom Line

หนึ่ง Bottom Line คือ กำไรที่บริษัทได้รับ

สอง Social Bottom Line คือ การคืนกำไรให้กับสังคม

สาม Environmental Impact คือ ผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม

ปัจจุบันมีการพิจารณาเรื่องการใช้แนวคิด 3 มิติ ดังกล่าว ผมไม่มีรายละเอียดว่ามีกี่บริษัทที่ใช้แนวคิดในลักษณะอย่างนี้ สำคัญมากสำหรับหนังสือ เพราะว่าท่านคาโลลามะเชื่อว่า ถ้าประชาชนมุ่งไปสู่ทิศทางที่ถูกต้อง แม้ว่าจะห่างไกลจากคำว่าสมบูรณ์แบบ สิ่งนี้ก็ควรสนับสนุน นี่คือบางสิ่งที่เกิดขึ้น ไม่ทราบว่าท่านเคยได้ยินเรื่องนี้มาก่อน บ้างไหมครับ?

หากยังมีความขัดแย้งก็ยากที่จะถึงเป้าหมาย

อาตมาเคยได้ยินมาบ้าง แต่ไม่มาก ในเรื่องนี้ แม้ว่านี่คือการพัฒนาอย่างหนึ่ง แต่เป้าหมายของจุดประสงค์ทั้ง

หมด กำหนดไว้ที่วัตถุ แม้ว่าเขาจะคิดถึงมนุษย์คนอื่น ว่าจะในแง่ปัจเจกบุคคล หรือทั้งหมด และเขาคิดถึงสิ่งแวดล้อมด้วยก็จริง แต่เป็นไปในทางวัตถุ และด้วยเหตุผลนี้ จึงมีความขัดแย้งเกิดขึ้น เป็นความขัดแย้งระหว่างแนวคิดใหม่กับเป้าหมายของเขาเอง ในการได้รับกำไร หรือประโยชน์สูงสุด

ปัจจุบัน กระบวนการทั้งสองได้กลายเป็นความขัดแย้ง ซึ่งไม่ใช่ความขัดแย้งภายนอก หากคือความขัดแย้งภายใน ซึ่งก็คือความขัดแย้งในใจ ตราบใดที่มันยังเป็นความขัดแย้ง มันก็ยากที่จะไปถึงเป้าหมาย

ผมคุยกับผู้อำนวยการบริหารของบริษัทค้าน้ำมันรายใหญ่บริษัทหนึ่ง ซึ่งมีปัญหาอยู่ที่ทะเลเหนือ คือ เขาต้องการจมน้ำมัน เขาบอกว่า แนวคิด 3 ประการดังกล่าว เป็นเหมือนระบบไฮดรอลิก คุณต้องดูทั้งสามประการไปพร้อมๆ กัน ถ้าคุณเพียงดูแต่ประการหนึ่งประการใด เช่นคิดแต่ในเรื่องผลกำไร โดยไม่สนใจประการอื่นๆ คุณจะเจอกับความยุ่งยาก

กรณีตัวอย่างสำหรับบริษัทฯ นี้ เขาตัดสินใจจะจมน้ำมันในทะเลเหนือ แต่นักสิ่งแวดล้อมออกมาบอกว่า คุณทำอย่างนั้นไม่ได้ คุณไม่สามารถใช้ทะเลเป็นที่

10 พุทธศาสนากับโลกธุรกิจ : การใช้หลักพุทธธรรมในการทำธุรกิจ

ฟังขยะของคุณ ทางบริษัทน้ำมันตระหนักดีว่า เรื่องนี้เป็นเรื่องอ่อนไหวมาก หากบริษัทฯ ตกลงทำเช่นนั้น คนก็จะไม่ซื้อน้ำมันของเขา ไปซื้อของบริษัทฯ อื่น ดังนั้น เขาจึงเปลี่ยนนโยบายใหม่ เพราะตระหนักดีว่า ชื่อเสียงของบริษัทฯ เป็นสิ่งสำคัญ ไม่สมควรนำไปเสี่ยงต่อการวิพากษ์วิจารณ์ของสาธารณชน มีองค์กร NGO มากกว่าสามแสนองค์กรได้จับตาว่า บริษัทฯ ได้ทำอะไรผิดต่อสิ่งแวดล้อม อีกทั้งสื่อก็คอยจ้องจับผิด ดังนั้น เพื่อรักษา ทั้งชื่อเสียง และผลประโยชน์ บริษัทฯ จึงต้องพิจารณาผลกระทบที่จะเกิดขึ้นจากการมองของคนอื่น

นี่คือเหตุผลที่ว่า เราควรแก้ปัญหาความขัดแย้ง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความขัดแย้งภายในใจ และความขัดแย้งที่เป็นอุปสรรคสู่เป้าหมาย ไม่ว่าเป้าหมายส่วนตัว หรือเป้าหมายในเรื่องมนุษยธรรม ต้องทำให้ประสานกลมกลืน ถ้าสามารถทำให้กลมกลืนได้ ก็จะเป็นวิธีการแก้ไขความขัดแย้ง ข้อแรก เขาต้องทำให้กระจ่าง แม้แต่คำว่า **ความอยู่เย็นเป็นสุขของมวลมนุษยชาติ** (Well-being of human beings หรือ Well-being of mankind)

อะไรคือความอยู่เย็นเป็นสุขของมนุษยชาติ ?

ขั้นแรก เราต้องตระหนักว่า เป้าหมายของชีวิตสามารถแบ่งออกได้เป็นสองสามระดับ และสำหรับมนุษย์ชีวิตคือสิ่งที่จะต้องพัฒนาไปสู่ระดับที่สูงขึ้น สูงขึ้น ซึ่งระดับที่สูงขึ้นไปนี้เอง หมายรวมไปถึงความสุข

ตัวอย่างเช่น เมื่อคนรู้จักที่จะมีความสุข มันก็ง่ายที่จะทำให้สิ่งต่างๆ กลมกลืน ถ้าเป้าหมายภายนอก และเป้าหมายภายใน คือเป้าหมายในใจคนกับเป้าหมายของโลก มีความขัดแย้ง เขาก็จะมีความสุข เพราะเกิดความกดดันในใจ แต่มีทางที่จะทำให้เป้าหมายทั้งสองประสานกันได้ นั่นคือการทำให้อยู่คนเดียว โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีนี้ คือ พวกนักธุรกิจเรียนรู้ที่จะมีความสุข ในวิธีที่แตกต่างไปจากสิ่งที่พวกเขาได้เรียนรู้มาก่อน

ความสุข 2 แบบในพระพุทธศาสนา

ในพระพุทธศาสนา มีหลายวิธีการที่จะทำให้คนมีความสุข ซึ่งก็จะเชื่อมต่อกับความมีอิสรภาพ ถ้าปราศจากอิสรภาพ เราก็ไม่สามารถเข้าถึงความสุขที่แท้จริงได้ เราต้องมีอิสรภาพ ดังนั้น เราจึงมีความสุขหลายลักษณะ เช่นเดียวกับมีหลายระดับ และความสุขทั้งหมดนี้ เราสามารถ

12 พุทธศาสนากับโลกธุรกิจ : การใช้หลักพุทธธรรมในการทำธุรกิจ

แบ่งได้เป็น 2 อย่าง คือ ความสุขที่ต้องอาศัยสิ่งอื่นมาประกอบ (ความสุขที่ขึ้นต่อสิ่งอื่น หรือความสุขที่พึ่งพา) กับ ความสุขที่ไม่ต้องอาศัยสิ่งอื่นมาประกอบ (ความสุขที่ไม่ขึ้นต่อสิ่งอื่น หรือความสุขที่ไม่ต้องพึ่งพา)

ความสุขที่ต้องอาศัยสิ่งอื่นมาประกอบ สามารถแบ่งได้เป็น 2 อย่าง นักธุรกิจ หรือ คนทั่วไปในยุคนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมบริโภคนิยม มีความสุขจากกามคุณ 5 คือ รูป รส กลิ่น เสียง และสัมผัสทางกาย หรือมีความสุขจากการเสพสรวลวัตถุต่างๆ ความสุขเช่นนี้ เรียกว่า ความสุขที่ต้องพึ่งพาส่งอื่น บาลีเรียกว่า อามิสสุข (สามิสสุข) คนจะมีความสุขได้ต้องอาศัยปัจจัยภายนอก และถ้าอยากจะมีสุขมากขึ้น ก็ต้องมีวัตถุมากขึ้น เป็นเจ้าของมากขึ้น เมื่อแสวงหาวัตถุมากขึ้น เราจะมีชีวิตขัดแย้งกับคนอื่น และความขัดแย้งเหล่านี้ เพิ่มพูนความทุกข์ ทั้งกับตัวเองและกับคนอื่น รวมไปถึงสิ่งแวดล้อมด้วย

ความสุขในลักษณะนี้ไม่สามารถแก้ปัญหาของมนุษย์ได้

วิธีแก้ปัญหาคือ การทำให้คนสามารถมีความสุขได้ด้วยตนเอง เพราะเมื่อคนยังมีความสุขด้วยตนเองมาก

เท่าใด เขาก็จะมีความสุขในการอยู่ร่วมกับผู้อื่น และสิ่งแวดล้อมได้ดียิ่งขึ้น สิ่งนี้จะสำเร็จได้ด้วยความสุขที่ไม่ต้องพึ่งพาอาศัยสิ่งอื่น

ความสุขที่ต้องอาศัยวัตถุ หรือสิ่งภายนอกมาสนองกามคุณ เป็นสาเหตุของปัญหา ไม่เพียงแต่แก่ผู้อื่น แก่โลก และแก่ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกัน แต่เป็นปัญหาภายในของบุคคลคนนั้นด้วย เพราะว่าความสุขประเภทนี้ไม่สามารถสนองความพอใจให้เป็นจริงได้ คนจะอยากได้มากขึ้น และบุคคลนั้นก็จะมีสุขยากขึ้น ซึ่งจะตรงกันข้ามกับวิธีสร้างความสงบและความสุข เรามีชีวิตอยู่ในโลก เราเติบโตขึ้น เมื่อเราพัฒนาตัวเอง เราก็ควรจะมีสุขได้ง่ายขึ้น ไม่ใช่มีชีวิตอยู่ยาวนานขึ้น แต่กลายเป็นคนที่ยากยิ่งขึ้นที่จะมีความสุข

โลกแห่งการบริโภค คนมีสุขยาก ทุกข์ง่าย

ปัจจุบัน ในโลกแห่งกามคุณ ในโลกแห่งการบริโภค เราจะเห็นได้ว่า คนจะมีสุขยากยิ่งขึ้น แต่ทุกข์ง่ายมากขึ้น เราต้องพัฒนามนุษย์ให้มีความสุขได้ง่าย และมีความสุขได้ทุกได้ง่าย สิ่งนี้เกี่ยวข้องกับการพัฒนาคน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การพัฒนาภายใน เราอาจจะสอนให้คนพัฒนาตน

14 พุทธศาสนากับโลกธุรกิจ : การใช้หลักพุทธธรรมในการทำธุรกิจ

เอง แต่ก็แค่ให้พัฒนาความสามารถในการแสวงหาสิ่งภายนอก เพื่อสนองความต้องการของเขา เพื่อให้เขามีความสุข คนมีความสามารถมากขึ้นในการหาสิ่งเหล่านั้น แต่ในขณะที่เดียวกัน ก็สูญเสียความสามารถในการมีความสุข

ที่ถูกต้องนั้น ในขณะเดียวกัน เราควรมีการพัฒนาสองทาง คือ

ทางหนึ่ง เราพัฒนาความสามารถในการแสวงหาสิ่งที่มาสนองความต้องการของตน เพื่อให้เกิดความสุข

อีกทางหนึ่ง เราต้องพัฒนาความสามารถในการมีความสุขด้วย ควบคู่กันไป

คนจำนวนมาก สูญเสียความสามารถในการมีความสุข และเขาก็จะมีความสุขยากมากขึ้น เขาก็จะยิ่งแสวงหามากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นในด้านปริมาณ หรือคุณภาพ ความสุขอย่างนี้ เรียกร้องมากขึ้นเรื่อยๆ ไม่มีที่สิ้นสุด ด้วยเหตุนี้ วิธีที่จะแก้ปัญหานั้น เราต้องตระหนักว่า ปัญหาเริ่มขึ้นที่ไหน อะไรคือต้นตอของปัญหา

มนุษย์มีความแตกต่างกันหลายระดับ

พระพุทธศาสนามองมนุษย์ว่า เป็นสิ่งมีชีวิตที่มีศักยภาพในการพัฒนา หรือฝึกฝน และ **มนุษย์ที่ดี คือ มนุษย์ที่ฝึกตน** เพราะมนุษย์เป็นสัตว์ที่ฝึกได้ พัฒนาได้ สูงสุด เหนือกว่าสัตว์อื่น

ประเด็นอยู่ที่ว่า มนุษย์เป็นสัตว์ที่ฝึกได้ นี่คือสิ่งที่เราคิดว่า เป็นจุดสำคัญสำหรับการแก้ปัญหา เราต้องคิดถึงการพัฒนาบุคคล

พระพุทธศาสนามองมนุษย์ในโลกว่า มีความแตกต่างกันหลายระดับ เรียกว่ามีความหลากหลาย แต่ความหลากหลายในที่นี้ หมายความว่าความหลากหลายของคนในหลากหลายระดับ

ดังนั้น จึงเป็นไปได้ที่จะให้ทุกคนเหมือนกัน ในขณะเดียวกัน ทุกคนไม่สามารถอยู่ในระดับเดียวกัน

อาจมาคิดถึงลัทธิคอมมิวนิสต์ ที่พยายามทำให้ทุกคนมีความเป็นอยู่อย่างเดียวกัน ซึ่งเป็นสิ่งที่เป็นไปได้

อาจมาคิดว่าทุนนิยมเสรีก็เหมือนกัน ดูเหมือนจะคิดว่า คนทุกคนเป็นเหมือนกันหมด

16 พุทธศาสนากับโลกธุรกิจ : การใช้หลักพุทธธรรมในการทำธุรกิจ

เราควรเปลี่ยนแนวความคิดนี้ เราต้องเห็นไปตามความเป็นจริงว่า คนต่างกันหลากหลาย มีการพัฒนาหลายระดับ เราควรพัฒนาระบบสังคม เริ่มต้นด้วยระบบเศรษฐกิจศาสตร์ ที่เหมาะสมกับคนหลากหลายระดับในแต่ละระดับ ไม่ใช่มองพวกเขาว่าเหมือนกัน

แม้แต่ในเรื่องความสุข คนทุกคนแตกต่างกัน คนหลายคน หรือคนจำนวนมาก เป็นพวกที่มีความสุขจากการพึ่งพา คือต้องอาศัยสิ่งภายนอก ความสุขของเขาขึ้นอยู่กับวัตถุ หรือสิ่งสนองกามคุณ 5 แต่พวกเขาไม่ควรหยุดอยู่แค่นั้น เขาควรพัฒนาตัวเองให้มีความสุขที่ประณีตละเอียดอ่อนมากขึ้น อย่างน้อยที่สุด มีความเข้าใจถึงความสุขที่ไม่ต้องพึ่งพา ไม่ต้องอาศัยสิ่งภายนอก หรือที่เรียกในภาษาบาลีว่า นิรามิสสุข

นิรามิสสุข หรือความสุขที่ไม่ต้องอาศัยสิ่งภายนอก ไม่ต้องขึ้นต่อวัตถุ คือ ความสุขภายในตัวบุคคล ซึ่งสิ่งนี้สามารถพัฒนาให้เกิดมีขึ้นได้ เห็นได้จากการปฏิบัติในทางพระพุทธศาสนา

ศีล 5 : หลักการพื้นฐานของสังคัม

เริ่มต้นพระพุทธศาสนาให้มีการรักษาศีล 5* คือ หลักการที่เป็นเหมือนพื้นฐานของสังคัม เพื่อก่อให้เกิดสันติสุขในสังคัม แต่มันไม่ได้ให้ความมั่นใจในเรื่องความสุขของมนุษย์ มันช่วยให้อนุรักษ์อยู่ร่วมกันอย่างสันติมากขึ้น โดยไม่มีการทำร้ายซึ่งกันและกัน ไม่ทำให้สังคัมเกิดความวุ่นวาย และทำให้สังคมน่าอยู่ยิ่งขึ้น สำหรับมนุษย์ทุกคนที่อยู่ร่วมกัน และช่วยให้อุบัติแต่ละคน มีโอกาสที่จะมีพัฒนาการได้ดียิ่งขึ้น

ศีล 8 : ศีลเพื่อการพัฒนาสู่อิสรภาพ

เหนือกว่านั้น เรายังมีศีล 8** เพื่อช่วยเสริมส่งให้คน

---

* ศีล 5 หรือ เบญจศีล ความประพฤติชอบทางกายและวาจา การรักษากายวาจาให้เรียบร้อย การรักษาปกติของระเบียบวินัย ข้อปฏิบัติในการเว้นจากความชั่ว การควบคุมตนให้ตั้งอยู่ในความไม่เบียดเบียน 1. เว้นจากการปลงชีวิต การฆ่า การประทุษร้ายกัน 2. เว้นจากการถือเอาของที่เขาไม่ได้ให้ 3. เว้นจากการประพฤติดมในกาม 4. เว้นจากการพูดเท็จ โกหก หลอกลวง 5. เว้นจากน้ำเมา คือสุราและเมรัย อันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท เว้นจากสิ่งเสพติดให้โทษ

** ศีล 8 หรือ อัฐศีล พุทธศาสนิกชนนิยมสมาทานรักษาพิเศษในวันอุโบสถ จึงมีชื่อเรียกอีกชื่อว่า อุโบสถศีล

18 พุทธศาสนากับโลกธุรกิจ : การใช้หลักพุทธธรรมในการทำธุรกิจ

ที่มีอามิสสุข (ความสุขด้วยการอาศัยสิ่งภายนอก ขึ้นต่อวัตถุหรือสิ่งเสพบริโภค) ได้ก้าวหน้าไปสู่นิรามิสสุข (ความสุขที่ไม่ต้องอาศัยสิ่งภายนอก ไม่ขึ้นต่อวัตถุหรือสิ่งเสพบริโภค)

ในศีล 8 เราจะเห็นได้ว่ามีศีลเพิ่มขึ้น ที่ไม่ได้เกี่ยวข้องกับคนอื่น ไม่ได้สัมพันธ์กับการอยู่ร่วมกันในสังคม ซึ่งต่างจากศีล 5 ข้อแรก ศีลห้าเกี่ยวข้องกับที่อยู่ร่วมกันในสังคม แต่ศีลแปดแตกต่างกันไป

อย่างศีลข้อ 3 ในศีลแปด หมายถึง เมถุนวิรัติ คืองดกิจกรรมทางเพศ และเพิ่มศีลอีก 3 ข้อ ศีลข้อหก งดรับประทานอาหารในยามวิกาล คือ งดอาหารตั้งแต่เที่ยงไปถึงวันใหม่ ศีลข้อที่เจ็ด เว้นจากการร้องรำ บรรเลงดนตรี ดูการละเล่น และлубไลร่างกายด้วยเครื่องหอม หรือตกแต่งประดับร่างกาย ศีลข้อที่แปด เว้นจากการนอนบนที่นอนสูงใหญ่ หูหร่าฟุ่มเฟือย

จะเห็นได้ว่า ศีล 3 ข้อหลังนี้ เป็นศีลที่ใช้สำหรับฝึกฝนตนเองส่วนตัว คือ การลดความสุขทางกาม และวัตถุต่างๆ และใช้เวลาที่เหลือในการพัฒนาจิตใจ ทำสิ่งที่ประโยชน์ หรือทำกิจกรรมช่วยเหลือสังคม

เมื่อได้รักษาศีลแปดก็จะพบว่า เราก็สามารถอยู่ได้

อย่างดีมีความสุข โดยไม่ต้องอาศัยกามคุณต่างๆ ดังนั้น พระพุทธศาสนาจึงสอนให้พุทธศาสนิกชนรักษาศีลแปด เดือนละสี่ครั้ง อย่างน้อยที่สุด เขาก็ไม่ต้องเสียอิสรภาพ อิสรภาพในที่นี้ คือ การมีความสุขโดยไม่ต้องอาศัยสิ่งภายนอก เรามีความสุขที่เป็นอิสระจากกามคุณ 5 และเรายังสามารถพัฒนาไปได้มากกว่านั้น นี่คือตัวอย่างของความสุขที่ไม่ต้องอิงอาศัยสิ่งภายนอก

บุคคลควรจะได้รู้จักกับความสุขที่ไม่ต้องอิงอาศัย ขึ้นต่อปัจจัยภายนอก เมื่อเขารักษาศีลแปด เขาสามารถมีความสุขได้ง่ายขึ้น คนทั่วไป ก่อนการรักษาศีลแปด เขาอาจพูดว่าเขาต้องมึนๆมึนๆ ถ้าไม่ได้สิ่งเหล่านั้น ก็จะไม่มีความสุขได้เลย แต่หลังจากได้ผ่านการรักษาศีลแปดมาแล้ว เขาก็จะเปลี่ยนไป มีความอยากน้อยลง คือ แม้จะไม่มีนั้น ไม่มีนี้ ที่เคยอยากได้อยากมีมาก่อน ก็รู้สึกใหม่ว่า ไม่เป็นไร อยู่ได้มีความสุขได้

บุคคล 3 กลุ่ม

ในเรื่องนี้ เราอาจแบ่งประเภทของคนออกได้เป็น 3 กลุ่ม

กลุ่มที่หนึ่ง คือ บุคคลประเภทที่พูดว่า เขาไม่สามารถ

มีชีวิตอยู่โดยปราศจากโน่น ปราศจากนี้ และเราก็มี

กลุ่มที่สอง ซึ่งมีจำนวนน้อยกว่ากลุ่มแรก ที่พูดว่า
การมีโน่นมีนี้ก็ดี แต่ถ้าไม่มี ก็ได้

กลุ่มที่สาม เป็นผู้มีอิสรภาพ แม้ว่าไม่มี หรือไม่ได้ ไม่
พบสิ่งกระตุ้นเร้าจากภายนอก ก็กลับยิ่งดี เพราะเขารู้สึกโล่ง
สบาย ไม่รู้สึกทุกข์ กลุ่มนี้จะรู้สึกว่า ทำไมความสุขของเรา
จะต้องไปขึ้นอยู่กับสิ่งภายนอก ถ้าเป็นเช่นนั้น เราก็จะไม่
เป็นอิสระ ถึงแม้เราไม่มี หรือไม่ได้สิ่งเหล่านั้น เราก็สามารถ
มีความสุขได้ บางทีการมีอะไรมากเกินไป จะทำให้เราทุกข์
และมีความสุขน้อยลงด้วยซ้ำไป ดังนั้น การไม่ต้องอาศัย
วัตถุธรรมมาเป็นเครื่องล่อเครื่องเร้าให้เกิดความสุข จึงเป็น
ความสุขที่สูงกว่า เพราะประกอบด้วยอิสรภาพ อันบุคคล
ควรพัฒนาให้เกิดมีความสุขชนิดนี้ขึ้นในตน

นิรามิสสุข หรือ สุขที่ไม่ต้องอาศัยสิ่งภายนอก ที่
ละเอียดขึ้นไปอีกอย่างหนึ่ง คือ ความเป็นอิสระจากความ
อยาก หรือ ตัณหา เราอาจเป็นอิสระจากวัตถุธรรม แต่ในใจ
ของเรายังคงมีตัณหา เราอยากได้แม้แต่บางสิ่งข้างใน
ภายในใจของเรา เช่น อยากเป็นโน่น เป็นนี้ อยากประสบ
ความสำเร็จในสังคม ถ้าเราสามารถพัฒนาตนเองให้เป็น
อิสระอย่างแท้จริง จนกระทั่งเข้าถึงปัญญาบริสุทธิ์ ที่จะ

ทำให้มองเห็นสรรพสิ่งตามความเป็นจริงแล้ว เราจะเป็นอิสระจากโลก ซึ่งคนทั่วไปไม่สามารถเป็นได้ เพราะว่า เขาไม่รู้จักสิ่งเหล่านั้นอย่างแท้จริง เมื่อเขารู้สรรพสิ่งตามความเป็นจริง จิตใจของเขาก็จะเป็นอิสระ เขาจะรู้สึกเบาสบาย ไม่มีความเครียด และเขาก็จะเข้าถึงความสุขจากความเข้าใจนั้น เป็นอิสระจากตัณหา

เมื่อเรามองดูมนุษย์ตามลำดับขั้นของการพัฒนา เราก็จะสามารถประยุกต์ใช้หลักการอันนี้เข้ากับเศรษฐศาสตร์ เราสามารถเรียนรู้ในการจัดเป้าหมายของคนหลายระดับนี้ได้อย่างกลมกลืน ถ้าเราไม่เข้าใจหลักการอันนี้ ความขัดแย้งก็จะดำรงคงอยู่ต่อไปตลอดกาล

ตอนนี้ เราก็มายังคำถามของคำว่า อิสระภาพ อิสระภาพในที่นี้ สัมพันธ์กับความสุข อาตมาอยากทราบว่าคุณมีคำถามอะไรไหมตรงนี้

ครับ...ครั้งแรกที่ผมมาประเทศไทย เพราะมีเพื่อนคนหนึ่งบอกว่า ถ้าท่านดาไลลามะไม่สามารถคุยกับคุณในเรื่องธุรกิจ บางทีคุณอาจไปคุยกับนักธุรกิจที่นับถือพระพุทธศาสนา แล้วถามเขาว่า ศาสนาพุทธมีความหมายกับเขาหรือไม่อย่างไร ในประเทศไทยมีนายธนาคารที่เขาอาจจะช่วยคุณ

ได้ในเรื่องนี้ ผมจึงมาประเทศไทย แล้วก็โชคดี ได้พบกับ คุณฐิตินาถ (ณ พัทลุง) และคุณศิริธร (รัตนิน) ซึ่งเป็นนักธุรกิจ ผมได้สนทนากับเธอ และนักธุรกิจคนอื่นๆ ผมจึงเห็นได้ชัดว่า พระพุทธศาสนามีความสำคัญต่อพวกเขาในการทำธุรกิจ แต่ทั้งหมดพูดเหมือนกันว่า พระพุทธศาสนาจะไม่มี ความหมายอะไรเลย ถ้าคุณไม่ปฏิบัติ

ผมพบว่า การปฏิบัติที่พวกเขาหมายถึง คือ การปฏิบัติสมาธิภาวนา และเขาก็แนะนำให้ผมไปเข้าปฏิบัติสมาธิภาวนา ผมก็ไม่อยากจะเขียนถึงการปฏิบัติโดยไม่ปฏิบัติด้วยตนเอง ดังนั้น ผมจึงไปเข้ารับการอบรมสมาธิภาวนาตามที่เขาจัดให้ และครั้งนี้เป็นครั้งที่ 2 ที่ผมกลับมา ผมรู้สึกมีความสุขมากขึ้น และเห็นว่ามีความเป็นไปได้ที่จะเกิด ความเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้น แต่ก็ เป็นกระบวนการที่เป็นไปอย่างช้าๆ อาจเป็นเพราะว่าผมเริ่มเมื่อเกือบจะสายไป แล้ว เพราะแก่แล้ว ผมเข้าใจมากขึ้น แต่ก็เห็นว่ามันไม่ใช่เรื่องง่ายที่จะมีชีวิตอยู่กับศีลแปด ไม่ใช่เพราะวิธีการปฏิบัติยาก แต่เพราะมนุษย์เรามีมิจฉาทิฐิติดตั่วมาแต่เดิม อีกทั้งจิตใจของมนุษย์ยังเต็มไปด้วยกิเลสต่างๆ ที่หนาแน่นอยู่ภายใน เป็นงานใหญ่และยาก ผมไม่คิดว่าเราจะรอได้ เพราะเราอาจต้องรอนพวงนักธุรกิจพวกนั้นแก่ชรา จึงพอจะเข้าใจ เราต้องหาวิธีการที่จะทำให้เกิดความเจริญก้าวหน้า นั่นคือ

สิ่งหนึ่งที่ผมเห็นด้วยกับที่ท่านพูดมาทั้งหมด แต่ปัญหาคือเราจะสนใจพวกนักธุรกิจอย่างไร จากประสบการณ์ของผมคิดว่า การปฏิบัติสมาธิภาวนาไม่อาจช่วยได้

อาตมาคิดว่า ไม่ใช่แต่เพียงสนใจพวกนักธุรกิจเท่านั้น แต่สามารถใช้เป็นวิธีการหนึ่งที่จะให้การศึกษากับคนทั่วไป แต่ต้องให้พวกเขารู้ว่าจะพัฒนาตัวเองอย่างไร

ก่อนที่จะพูดถึงเรื่องนี้ เราควรหาเวลาพูดกันถึงเรื่องธุรกิจ เท่าที่เมืองไทยมีส่วนเกี่ยวข้อง

ประเทศผู้ผลิตกับประเทศผู้บริโภค

อย่างที่บอกมาแล้วว่า อาตมาเองก็ไม่ได้รู้เรื่องธุรกิจมากนัก แต่ก็ได้ให้ความสนใจบ้าง คุณอาจจะเห็นได้ว่า ในโลกแห่งการแข่งขัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในโลกธุรกิจวันนี้ เรามีประเทศที่มีลักษณะแตกต่างกัน จนกระทั่งมีการแบ่งเป็นประเทศที่พัฒนาแล้ว และประเทศกำลังพัฒนา หรือประเทศด้อยพัฒนา แต่อาตมาอยากจะแบ่งด้วยวิธีการอย่างอื่น เป็นประเทศผู้ผลิต (Producer) และประเทศผู้บริโภค (Consumer) ผู้ผลิตเป็นผู้ขาย (Seller) และผู้บริโภคเป็นผู้ซื้อ (Buyer or Purchaser) ประเทศไทยเป็นพวกที่สอง คือ เป็น Consumer และ Purchaser

เราเคยมีการพูดถึงเรื่องนี้บ่อยว่า **ทำไมคนไทยไม่มีนิสัยเป็นผู้ผลิต?**

ในประเทศที่มีลักษณะบริโภคนิยม (Consumerism) อย่างประเทศไทยนี้ จะเกิดปัญหาหลายอย่าง เช่น ในธุรกิจที่ประกอบด้วยลัทธิบริโภคนิยม ผู้บริโภคคือทาสของธุรกิจประเภทนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง จากการโฆษณา และเมื่อนักธุรกิจคิดอะไรขึ้นมาได้ใหม่ ที่ผู้บริโภคสามารถหาซื้อได้ เพื่อไปสนองความต้องการของตน โดยคิดว่าถ้าได้สิ่งเหล่านั้นมาเป็นของตนแล้วจะมีความสุข นี่ก็คือปัญหาแต่เริ่มแรก ลัทธิบริโภคนิยมจึงเป็นเหตุของปัญหา พูดได้ว่าเป็นการครอบงำ ปั่นหัว และชี้นำค่านิยมของสังคม จะเห็นได้ว่า ลัทธิบริโภคนิยม ได้กลายเป็นค่านิยมของสังคม และสร้างค่านิยมของสังคม ซึ่งไม่ใช่สิ่งที่เสริมส่งการพัฒนาของสังคม หรือแม้แต่การพัฒนาตนของปัจเจกบุคคล ทั้งภายในและภายนอก และมันได้กลายเป็นปัญหาจริยธรรม คือคนไม่รู้ว่าอะไรคือการเป็นอยู่ที่ดีอย่างแท้จริง

การศึกษาควรสอนให้มนุษย์พัฒนาความสามารถในการมีความสุข

เราอาจพูดได้ว่า เราสามารถแก้ปัญหาลังคมด้วยการศึกษา การศึกษาคือการพัฒนาคน แต่การศึกษานิดใดที่เป็นที่ต้องการในที่นี่ เพราะการศึกษาในปัจจุบันนี้ อาจหมายถึงการพัฒนาความสามารถในการแสวงหาสิ่งภายนอก เพื่อมาสนองตัณหา เพื่อให้ตนมีความสุข อาตมาคิดว่าการศึกษาปัจจุบันนี้ จะมีลักษณะอย่างนี้แอบแฝงอยู่โดยไม่รู้ตัว

การศึกษาสมัยใหม่บางทีก็ไม่ได้คิดว่า การศึกษาที่แท้จริงของมนุษย์ รวมไปถึงการพัฒนาความสามารถในการมีความสุขด้วย ความสามารถในการมีความสุขของมนุษย์ ควรเป็นปัจจัยที่แท้จริง หรือปัจจัยที่เป็นศูนย์กลางการพัฒนามนุษย์ เราต้องเปลี่ยนแปลงบางอย่าง แม้ในการศึกษา

ผมชอบแนวความคิดนี้มาก ที่ว่าคนควรถูกสอนว่าจะมีความสุขได้อย่างไร และการศึกษาก็มีประเด็นน่าสงสัยในเรื่องนี้ ผมเห็นด้วย แต่ผมอยากย้อนกลับไปที่คำถามถึงคำว่า อิสรภาพ และกลับไปถึง ลัทธิบริโภคนิยม

ท่านบอกว่า อิสรภาพมี 4 ระดับ* คือ Physical Freedom, Social Freedom, Emotional Freedom, Intellectual Freedom ซึ่งผมชอบมาก และได้ใช้เป็นโครงสร้างของความคิดในเรื่องอิสรภาพ และบ่งชี้ว่า คนมีหลายลักษณะ ซึ่งต้องพิจารณาด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อคุณอยู่ในรัฐบาล

คำถามหนึ่งในเรื่อง อิสรภาพ คืออะไร อะไรควรเป็นข้อจำกัดของอิสรภาพ และหนึ่งในอิสรภาพซึ่งเกี่ยวข้องกับคำถามนี้ ในเรื่องลัทธิบริโภคนิยม คืออิสรภาพของประชาชนในการซื้อในสิ่งที่ตนเองปรารถนา ซื้อจากผู้ผลิตที่เขาพอใจจะซื้อสินค้าด้วย และในธุรกิจที่ขายในสิ่งที่เขาจะขายได้ให้กับคนที่เขาต้องการจะขาย และมันชัดที่ว่า ถ้าไม่มีข้อจำกัดเรื่องอิสรภาพในความหมายนี้มันอาจจะกลายเป็นความหายนะ ดังนั้น เราควรกำหนดอิสรภาพในเรื่องนี้ แต่ความสุดโต่งอาจจะเป็นไปได้ว่า ไม่ให้มีอิสรภาพเลย เหมือนเช่นในประเทศคอมมิวนิสต์ได้พยายามทำมาแล้ว รัฐจะกำหนดว่าใครควรทำอะไร ทำแค่ไหน และประชาชนก็ไม่มีสิทธิที่จะ

---

* ประเด็นเรื่องอิสรภาพ 4 ระดับนี้ อ่านเพิ่มเติมได้จากหนังสือ *Freedom, Individual and Social* (เรื่องที่ 1 Buddhism and Peace หน้า 1-55) ปาฐกถาภาษาอังกฤษของ พระเทพเวที ปัจจุบันคือ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) พิมพ์แจกเป็นธรรมทานโดยคุณวาทณี ลำช้า ดำเนินการผลิตโดย มูลนิธิพุทธธรรม ตุลาคม พ.ศ. 2533

เลือกซื้อในสิ่งที่มี ผมเห็นว่า ต้องมีข้อจำกัดให้กับอิสรภาพ
ทั้งในธุรกิจ และกับผู้บริโภค

คำถามคือ ท่านยอมรับหรือไม่ว่า เป็นเรื่องไม่พึง
ประสงค์ที่จะจำกัดอิสรภาพของผู้คน ในการซื้อสิ่งของที่เขา
อยากจะซื้อ จากที่ที่เขาต้องการจะซื้อ

ดุลยภาพของอิสรภาพทั้ง 4

ข้อกำหนดบางอย่างควรจัดให้มีขึ้น แต่ที่ดียิ่งกว่า
นั้นก็คือ มันต้องสมดุล เราไม่ควรเห็นว่า เรื่องนี้แยกจาก
อิสรภาพ 4 ระดับ ขั้นแรก คือ สามารถทำให้สมดุล ต่อมา
ก็มีความเชื่อมโยง และพึ่งพาอาศัยกันและกัน เราไม่หยุด
หรือจำกัดตัวเอง ให้อยู่แค่อิสรภาพในระดับพื้นฐาน เรา
สอนให้คนพัฒนาตัวเองไปสู่จุดที่สูงกว่ายิ่งๆ ขึ้นไป และเมื่อ
เขาไปสู่อิสรภาพที่สูงขึ้น อิสรภาพที่สูงกว่านี้ จะทำให้
อิสรภาพในระดับต่ำกว่า เกิดความสมดุล เช่น Physical
Freedom กับ Social Freedom

ตัวอย่าง Social Freedom คนมักคิดว่า เขาควรได้
ทำในสิ่งที่ตัวเองต้องการจะทำ แต่ถ้าเขาพัฒนาตัวเองไปสู่
Spiritual Freedom หรือ Mental Freedom หรือ Intel-
lectual Freedom เขาจะยกระดับ Social Freedom

อาตมาหมายถึง Social Freedom ในทางที่ไม่ดี หรือในทางลบ ให้เปลี่ยนไปในทางที่ดี เพราะว่าเขาได้พัฒนาปัญญาของเขาแล้ว จึงเกิดความรู้ที่ว่า สิ่งนี้สิ่งนั้นต่างหากจะนำไปสู่ความสงบร่มเย็นของสังคม ของคนอื่น และของตัวเอง นี่คือการทำให้อิสรภาพสมดุลนั่นเอง

ไม่เพียงแต่เท่านั้น อิสรภาพในระดับนี้ คือ การพึ่งพาอาศัยกัน เกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กัน ทำไมเราต้องมี Physical Freedom ทำไมเราต้องมี Social Freedom เหตุผลหนึ่งก็คือ อิสรภาพในลักษณะนี้ ช่วยให้เราสามารถพัฒนาตัวเองให้ขึ้นไปสู่อิสรภาพขั้นสูงต่อไป ถ้าไม่มี Social Freedom และ Physical Freedom คนก็จะไม่สามารถพัฒนาตัวเองให้เห็นแจ้งอิสรภาพในระดับที่ 3 และระดับที่ 4 ต่อไปเมื่อคนได้ใช้อิสรภาพในขั้นต้นช่วยเกื้อหนุน เป็นเงื่อนไขในการพัฒนาไปสู่อิสรภาพในขั้นสูงต่อไป การแก้ไขปัญหาก็จะเป็นไปโดยอัตโนมัติ

ผมคิดว่า เป็นความจริงที่ว่า ความสนใจในเรื่องทางจิต (Spiritual Matters) ช่วยเพิ่มพูนบางสิ่งให้กับมาตรฐานของชีวิต ลัทธิบริโภคนิยมในสังคมตะวันตก แม้คนรวยก็ต้องเจอกับปัญหาอันเดียวกันนี้ ไม่ใช่แต่เฉพาะในประเทศที่ยากจนเท่านั้น มันเป็นปัญหาทั่วไป ถ้าคนมีความสามารถ

อย่างที่ท่านได้กล่าวมา คือ รู้จักที่จะมีความสุข ก็คงจะไม่มีปัญหาอะไร ที่เป็นปัญหาคือเขาไม่รู้ สิ่งที่เราพยายามทำก็คือ การคว้านักธุรกิจจะสามารถทำอะไรได้บ้าง รัฐบาลสามารถทำอะไรได้บ้าง เพราะทั้งสองฝ่ายมีบทบาทต้องเล่น ผมเห็นข่าวในหนังสือพิมพ์วันนี้ วิฤติการณ์เรื่องน้ำมันมีราคาสูงขึ้นๆ ดังนั้น รัฐบาลจึงออกมาพูดว่า เราจะเพิ่มภาษีรถยนต์ขึ้นอีกสำหรับรถที่มีแรงม้าสูง เพราะมันกินน้ำมันมากกว่ารถที่มีแรงม้าน้อย นักธุรกิจก็จะคัดค้าน เพราะเขาได้กำไรจากรถใหญ่มากกว่ารถเล็ก ถ้าผู้บริโภคหันมาใช้รถเล็ก ราคาถูกลง บริษัทฯ ก็จะกำไรน้อยลง อย่างนี้เป็นต้น ผมคิดว่า ตรงนี้มีคำถามที่ว่า ทำอย่างไรรัฐบาลจึงจะออกกฎหมายที่ถูกต้อง และสามารถมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของบริษัทผู้ผลิตรถยนต์

ต้องพัฒนา Intellectual Freedom ให้เกิดขึ้นในผู้บริโภค

อาตมาว่า อันนี้เป็นเรื่องของผลประโยชน์ขัดกัน (Conflict of Interests) อาตมาคิดว่ายังมีอีกประเด็นที่อยากจะพูดถึง คือ เราควรขยายความคำว่า ‘การแข่งขัน’ เมื่อเราพูดถึงการแข่งขัน เราคิดว่ามันเป็นเพียงเรื่องในทางเศรษฐศาสตร์ ในทางธุรกิจ คือ การแข่งขันในธุรกิจหรือใน

30 พุทธศาสนากับโลกธุรกิจ : การใช้หลักพุทธธรรมในการทำธุรกิจ

ทางเศรษฐศาสตร์ แต่มันก็เป็นแค่การแข่งขันระหว่างนักธุรกิจด้วยกัน องค์กรทางธุรกิจ และอื่นๆ เราควรขยายความหมายของคำว่า การแข่งขัน เพื่อให้ครอบคลุมการแข่งขันระหว่างผู้ผลิต หรือ นักธุรกิจ กับคนจำนวนมาก หรือ ประชาชน ทำไมประชาชนไม่แข่งขันกับนักธุรกิจ และการแข่งขันในลักษณะนี้ มีความหมายว่า มันคือการขยายตัวของความหมาย เพื่อให้ครอบคลุมถึงการแข่งขันทางปัญญา

ในความเป็นจริง การแข่งขันทางด้านสติปัญญา คือ แก่นของการแข่งขันทางธุรกิจหรือในทางเศรษฐกิจ แต่ปัจจุบันการแข่งขันทางสติปัญญา ไม่ควรเป็นเพียงความฉลาดในเชิงเศรษฐศาสตร์หรือธุรกิจเท่านั้น มันสามารถขยายเพื่อครอบคลุมไปถึงการแข่งขันทางด้าน Spiritual ด้วย หมายความว่า เมื่อกลุ่มคนจำนวนหนึ่ง อาตมาไม่คิดว่าจะเป็นคนจำนวนมาก อย่างที่ได้กล่าวมาแล้วว่าคนมีหลายระดับ คนจำนวนไม่มากนักควรจะ หรือ สามารถจะอยู่ในการพัฒนาระดับนี้ได้ และเมื่อพวกเขามีความรู้แจ้ง ที่เรียก Intellectual Freedom หรือ Mental Freedom และ Spiritual Freedom เขาจะสามารถแข่งขันกับนักธุรกิจได้

ผมไม่ค่อยเข้าใจครับ เรามีนักธุรกิจอยู่ข้างหนึ่ง และประชาชนอีกข้างหนึ่ง คนพวกไหนที่ท่านหมายถึงครับ ผู้

บริโศค หรือใครครับ

ผู้บริโศค

ท่านหมายถึงว่า ผู้บริโศคควรมีความสามารถที่จะแข่ง
ขันกับนักธุรกิจได้ แข่งขันในแง่ไหนครับ ผมไม่เข้าใจ

ในทาง Intellectual และ Spiritual คือมีอำนาจใน
การสร้างอิทธิพลในวงจรรธุรกิจ

ใช่ครับ ผู้บริโศคมีอำนาจมาก ถ้าเขาไม่ซื้อ ผู้ผลิตก็
อยู่ไม่ได้ ขาดทุน เป็นอำนาจเด็ดขาดจริงๆ ด้วยครับ ใช่ครับ
ผมเห็นด้วย

ผู้บริโศคมีอำนาจต่อรองกับผู้ผลิต

นี่เองที่ผู้บริโศคสามารถใช้อำนาจของตนได้ และก็คือ
วิธีการขยายการแข่งขัน ทำไมเราจึงจำกัดคำว่าการแข่งขัน
เพียงแค่ว่า พวกทำธุรกิจด้วยกันเอง นักธุรกิจควรแข่งขันกับ
ผู้บริโศค และผู้บริโศคต้องตระหนักว่า เขาต้องแข่งขันกับ
นักธุรกิจ

นี่คือหนึ่งในหน้าที่ที่ธุรกิจสามารถทำอะไรได้มาก เพื่อ
ที่ประชาชนจะมีโอกาสเลือก เพราะปัญหาหนึ่งก็คือ ผู้

32 พุทธศาสนากับโลกธุรกิจ : การใช้หลักพุทธธรรมในการทำธุรกิจ

บริโภคนิยมผู้ผลิตปั่นหัวจากโฆษณา และธุรกิจสามารถทำอะไรได้หลายอย่าง เพื่อสื่อสารให้ประชาชนเห็นถึงผลที่ตามมาของสิ่งที่เขาเลือก

นักธุรกิจต้องให้ข้อมูลแก่ประชาชน เพื่อให้เขาพอใจในวิธีที่เขาต้องการ ถ้าเขาพอใจ ด้วย Spiritual Freedom เขาจะมีความสามารถมากขึ้นในการเลือกว่า ‘จะใช้’ หรือ ‘จะซื้อ’ ผลิตภัณฑ์ชนิดใด และควรผลิตผลิตภัณฑ์ชนิดใดออกมา

นี่เป็นคำถามที่ยาก คือ ธุรกิจพยายามจะขายให้ได้มากเสมอ นักธุรกิจควรมีความรับผิดชอบในสิ่งที่ตนเองขาย และพวกเขาสามารถทำได้บ้าง ผมไม่ทราบว่าคุณเคยได้ยินมาบ้างหรือไม่ กรณีของแฮมเบอร์เกอร์ชื่อดังรายหนึ่ง ได้ขายอาหารที่ไม่ดีต่อสุขภาพของประชาชน คือประกอบด้วยแป้ง เนื้อสัตว์ที่มีไขมันมาก ทำให้ผู้บริโภคอ้วน เพราะความกดดันจากผู้บริโภคนี้เอง เดียวนี้ บริษัทนี้จึงได้ออกอาหารตัวใหม่ ที่เรียกว่า ‘อาหารสุขภาพ’ ขึ้นมา เพื่อจะทำในสิ่งที่ประชาชนต้องการอย่างแท้จริง

ธุรกิจอยู่ไม่ได้ ถ้าผู้บริโภคไม่ซื้อสินค้าหรือ ไม่ใช้บริการ

ปัจจุบัน หลายสิ่งหลายอย่างที่ไม่จำเป็นได้กลายเป็นสิ่งจำเป็น ในการต่อสู้ระหว่างวงจรธุรกิจ และวงจรผู้บริโภค นี่คือการจำเป็นที่เราต้องพัฒนาคน เมื่อเราพัฒนาคน เขาก็จะไม่เพิ่มขยายความต้องการในสิ่งที่ไม่จำเป็น หรือไม่เปลี่ยนความต้องการเป็นความจำเป็น บางที่เขาอาจทำให้ความต้องการน้อยลง เราต้องต่อสู้ในเรื่องนี้ด้วย เพราะว่ามันคือโลกแห่งการแข่งขัน ถ้าเราไม่สามารถสอนคนได้ในเรื่องนี้ มันก็ยาก และก็อาจไม่มีทางที่จะแก้ปัญหานี้ได้ แต่เราไม่สามารถคาดหวังสิ่งนี้จากคนส่วนใหญ่ แต่อย่างน้อย ก็จะมีคนเข้าใจมากขึ้น มีความต้องการน้อยลง และมีการพัฒนาปัญญามากขึ้น กลุ่มคนเหล่านี้เองที่จะสามารถแข่งขันกับพวกนักธุรกิจได้

ความสำเร็จที่แท้จริงของนักธุรกิจ

ในเวลาเดียวกัน เราก็ต้องให้การศึกษาพวกนักธุรกิจด้วย สอนให้เขา รู้จักที่จะมีความสุข เพราะพวกเขา也需要ความสุขด้วยเช่นกัน ความสุขชนิดไหนที่เขาควรที่จะพัฒนาให้เกิดมีต่อไป และสอนให้เขา รู้จักว่า อะไรคือความ

สำเร็จที่แท้จริง

ปัจจุบัน คนในสังคมเรียกตัวเองว่า เป็นพวก คิวไลซ์ คนคิวไลซ์ที่แท้จริงควรรู้ว่า อะไรคือความสำเร็จที่แท้จริง เพราะฉะนั้น นักธุรกิจทั้งหลายควรรู้ว่า **ความสำเร็จในทางธุรกิจ หรือความสำเร็จในทางเศรษฐศาสตร์นั้น ไม่ใช่เพียงการให้ในสิ่งที่สนองตัณหาของประชาชน แต่คือการสร้างความสุขสงบร่มเย็นให้เกิดขึ้นในหมู่มนุษย์ด้วย** และเราควรทำให้สิ่งนี้เป็นเรื่องท้าทายสำหรับนักธุรกิจ ถ้าพวกเขาได้ทำไรสูงสุด นั่นไม่ใช่ความสำเร็จที่แท้จริง ความสำเร็จที่แท้จริงคือ คุณสามารถสร้างความสงบร่มเย็นให้เกิดขึ้นได้ในท่ามกลางมวลมนุษย์ นี่คือเรื่องท้าทาย

ขั้นแรก ด้วยเหตุผล เขาควรรู้ว่า อะไรผิด อะไรถูก อะไรคือความจริง อะไรคือสิ่งปลอม อะไรคือเหตุผลที่เราต้องพัฒนา หรือทำธุรกิจด้วยวิธีการอันนี้ และเราควรสอนให้เขารู้ว่า อะไรคือประโยชน์ที่แท้จริงของชีวิต ทั้งชีวิตของพวกเขาเอง และชีวิตของผู้บริโภค และประโยชน์อันนี้จะรวมเอาความสุขอยู่ด้วยในตัว นักธุรกิจพวกนี้ไม่ควรต่อสู้ดิ้นรนเพื่อตอบสนองในด้านวัตถุ และในด้านกามคุณ เขาควรพัฒนาตนเองให้ก้าวไปสู่ความสุขในระดับที่สูงกว่า เป็นอิสระจากวัตถุภายนอก ถ้าเขาตระหนักเช่นนี้ แม้แต่เพียง

บางส่วน ที่ได้พยายามพัฒนาด้วยวิธีการอันนี้ คือ พัฒนาจนถึงความสามารถที่จะมีความสุขภายในใจของตนเองได้ ซึ่งก็คือสิ่งที่อาตมาได้พูดมาแล้ว มันจะง่ายขึ้นสำหรับคนกลุ่มนี้ที่จะตระหนักว่า เรื่องความเป็นอยู่ดีของมนุษยชาติ นั้น เป็นเรื่องสำคัญ และเป็นสิ่งที่ท้าทายมาก ในการที่พวกเขาจะสามารถทำให้แก่สังคมได้ พวกเขาจะถือว่าธุรกิจของเขาต้องทำเพื่อสิ่งนี้ ความสำเร็จของเขาอยู่ตรงนี้ คือ การทำให้มนุษย์มีความเป็นอยู่ดียิ่งขึ้น

ผมพอเข้าใจ แต่ผมคิดว่ากลุ่มธุรกิจใหญ่ที่สุดของโลก 250 กลุ่ม 40% ได้ทำรายงานประจำปี ซึ่งแสดงความคิดเห็นว่า เขาได้ทำประโยชน์ให้แก่สังคมในระดับที่เรียกว่า มีความรับผิดชอบต่อสังคม และสิ่งแวดล้อม ฟังดูเหมือนว่ามากนะครับ ปัญหาก็คือ ธุรกิจจำนวนมากเหล่านั้น ทำการประชาสัมพันธ์ตัวเอง แต่พฤติกรรมที่แท้จริงไม่ได้เป็นอย่างที่เขาพูด ซึ่งที่จริงมันมีความก้าวหน้าบางอย่างที่พวกเขา กำลังพยายามทำอยู่ แต่ไม่บอกว่ามันจะมีผลกระทบอะไรเกิดขึ้น ผมคิดว่ามีประมาณ 35% ที่มีพฤติกรรมน่าสงสัย อันนี้

นั่นก็คือ เรายังสงสัยในเรื่องความจริงใจของนักธุรกิจเหล่านั้น บางทีอาจเป็นเพราะเขาคิดถึงสิ่งเหล่านี้ใน

ความหมายที่แคบ ถ้าเขาได้เรียนรู้ หรือมีการศึกษาเรื่องธรรมชาติของมนุษย์ ศักยภาพในการพัฒนา และอื่นๆ พวกเขาก็จะมีความเข้าใจมากขึ้น และก็จะเปลี่ยนใจขึ้นมาได้

ด้วยเหตุนี้ ผมจึงเชื่อว่า ทักษะในทางพระพุทธศาสนาจะสามารถช่วยได้มาก จากประสบการณ์ของผมเท่าที่ผ่านมา ที่ได้มีโอกาสรู้จักนักธุรกิจมากมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง นักธุรกิจในซีกโลกตะวันตก พวกนักธุรกิจต่างพากันประหลาดใจมาก เมื่อผมบอกว่า ผมคิดว่า คำสอนในทางพระพุทธศาสนา สามารถเป็นประโยชน์กับธุรกิจได้

ผมอยากกลับไปหาคำถามที่ว่า บริโณณิม คืออะไร คือ การที่คนซื้อสินค้าที่ไม่จำเป็น ที่เหนือไปกว่านั้น การซื้อของเหล่านั้น ทำให้เขามีความสุข และก็จะเปลี่ยนไปเป็นผู้มีความกระหาย ฯลฯ เรื่องนี้ไม่ใช่สิ่งใหม่ มันเกิดขึ้นมานานแล้วแม้ในสมัยพุทธกาล แม้แต่พระพุทธเจ้าเองก็ทรงแนะนำให้สามีซื้อเครื่องประดับให้ภรรยา เป็นหน้าที่ซื้อหนึ่งของสามีที่ควรปฏิบัติต่อภรรยา ซึ่งเครื่องประดับก็ไม่ใช่สิ่งจำเป็น แสดงว่าพระพุทธองค์ก็ทรงยอมรับว่าเครื่องประดับนั้นก็มีคุณค่า

ถ้าท่านไปที่กรุงไคโร ประเทศอียิปต์ และไปชมพิพิธภัณฑสถาน ท่านจะไม่เชื่อเลยว่า คนรวยกับคนจนมีชีวิตที่

แตกต่างกันมากอย่างไร คนจนอยู่อย่างจนคือไม่มีอะไรเลย และคนรวย คนชั้นสูง อยู่อย่างหรูหรา ต่างกันคนละขั้ว ผู้บริโภคนิยมยุคปัจจุบันหลังจากปี ค.ศ. 1700 ในยุโรปมีการตั้งเข้าไปหาและน้ำตาล นั่นเป็นครั้งแรกที่คนจนสามารถซื้อหาสิ่งที่ไม่จำเป็นที่สั่งเข้ามาจากต่างประเทศ ความแตกต่างของลัทธิบริโภคนิยม มาจากนักธุรกิจชั้นสูงที่ชอบอยู่อาศัยในคฤหาสน์ใหญ่โต มีเครื่องประดับราคาแพง พวกเขาไม่สนใจคนจน ดังนั้น ผมคิดว่าเราควรจะระวังที่จะปฏิบัติต่อลัทธิบริโภคนิยม ในฐานะเป็นสิ่งใหม่ แม้ว่าสิ่งที่ท่านพูดมานั้นจะเป็นความจริง ว่าเดี๋ยวนี้มันชักจะไปไกลเกินไป แต่ผมว่ามันไม่ใช่สิ่งใหม่ เพราะปัญหาอย่างนี้มีมาก่อนแล้วในประวัติศาสตร์

ลัทธิบริโภคนิยมมาจากต้นหาของมนุษย์

ลัทธิบริโภคนิยมนั้นมันมาจากธรรมชาติของมนุษย์ อาตมาคิดว่า ชั้นแรกเราต้องยอมรับว่า นี่คือธรรมชาติของมนุษย์ และนี่คือสิ่งที่เรียกว่า **ต้นหา** ซึ่งพระพุทธองค์ตรัสว่า ต้นหาไม่มีที่สิ้นสุด ไม่สามารถทำให้พอใจได้อย่างแท้จริง แต่จะเพิ่มมากขึ้นทั้งในปริมาณและระดับชั้น นี่คือเหตุผลว่า ทำไมเราจึงต้องให้การศึกษาแก่คน เพื่อที่ว่าเราจะได้มีบางสิ่งที่มีคุณภาพ เพื่อช่วยให้ต้นหาเกิดความสมดุล

แต่ปัจจุบันปัญหาคือ การศึกษาดูเหมือนว่า จะไม่ได้พัฒนาคุณภาพดังกล่าว เมื่อเราให้การศึกษาอะไรก็ตามแก่คน เขาก็จะเกิดความรู้บางอย่าง ตัวอย่างเช่น เขาสามารถมีความสุขได้ด้วยตนเอง เขาสามารถแยกแยะได้ระหว่าง ‘การหาความสุข’ กับ ‘การมีความสุข’ ว่าต่างกันอย่างไร

ทุกวันนี้ เราพูดกันแต่ว่า การหาความสุข ซึ่งแสดงให้เห็นว่า คนไม่มีความสุขจึงต้องหาความสุข แต่เราก็มีมนุษย์อย่างพระพุทธเจ้าซึ่งตรัสว่า พระองค์มีความสุขแล้ว ไม่ต้องไปหาความสุขที่ไหน คนต้องแยกแยะความสุขทั้งสองอย่างนี้ คือ ‘การหาความสุข’ กับ ‘การมีความสุข’ และคนควรได้รับกระตุ้นหรือทำให้รู้ว่า เขาสามารถมีความสุขได้ ไม่จำเป็นต้องไปแสวงหาความสุข และมีความสุขด้วยการทำให้การแสวงหาความสุขนั้นสมดุล

ลัทธิบริโภคนิยม คือ วิธีการของผู้ที่แสวงหาความสุข และวิธีของการมีความสุขด้วยการอาศัยสิ่งภายนอก นี่คือความสุขที่ต้องขึ้นอยู่กับวัตถุธรรมภายนอก และเนื่องจากค้นหาไม่มีที่สิ้นสุด มันจะเพิ่มมากขึ้นๆ และขึ้นอยู่กับค่านิยมของสังคมลัทธิบริโภคนิยมนั้นไม่เพียงแต่ทำให้คนพอใจ แต่มันสร้างค่านิยมทางสังคมขึ้นมาด้วย หรือ ธุรกิจในปัจจุบันทำให้เกิดลัทธิบริโภคนิยม และเป็นไปเพื่อสนอง

ลัทธิบริโภคนิยม เพราะว่าลัทธิบริโภคนิยมทำให้เกิดค่านิยมทางสังคม

ตัวอย่างเช่น ผู้บริโภคคนไทยไม่แข่งขันกับนักธุรกิจ แต่แข่งขันกันเอง เขาแข่งขันกันในแง่ว่า เธอมีนี่ ฉันก็มีเหมือนกัน ฉันมีสิ่งใหม่ๆ แต่เธอยังไม่มี เธอไม่ทันสมัยด้วยเหตุนี้ เราต้องให้การศึกษาแก่พวกเขา เพื่อที่ว่าเขาจะได้เปลี่ยนสถานะ แทนที่จะแข่งขันกันเอง ก็ไปแข่งขันกับผู้ผลิต หรือนักธุรกิจ

ท่านคิดว่า การศึกษาที่ปราศจากการสอนสมาธิภาวนา จะช่วยได้หรือไม่ ดูเหมือนว่าสิ่งเหล่านี้เป็นเรื่องที่ถ่างถอนได้ยาก

Meditation in Form/Meditation in Substance

เมื่อเราพูดถึงเรื่องสมาธิภาวนา เราต้องแยกแยะระหว่าง Formal Meditation หรือ Meditation in Form กับ Meditation in Substance

Meditation in Substance อยู่ในใจ มันไม่ได้ขึ้นอยู่กับรูปแบบภายนอก คนจำนวนมากมักพูดถึงการ

ปฏิบัติสมาธิภาวนาในรูปแบบ เช่น การไปวัดเพื่อไปนั่งสมาธิ ซึ่งก็เป็นประโยชน์มาก เราอาจเรียกการทำเช่นนี้ว่าเป็น Intensive Course for Meditation แต่เราสามารถปฏิบัติสมาธิภาวนาได้ทุกวันในชีวิตประจำวัน ทุกชั่วโมง ทุกนาที ทุกขณะจิต เมื่อเราทำงานเราก็สามารถปฏิบัติธรรมได้ เช่น เมื่อเราทำงานอย่างถูกต้อง นั่นก็คือการปฏิบัติธรรมในตัวเอง

ทำไมคนถึงไปวัดเพื่อปฏิบัติ ก็เพราะเขาต้องการสถานที่สงบสำหรับการนั่งสมาธิ เนื่องจากเขาไม่สามารถทำได้ หรือทำได้ยาก ในท่ามกลางผู้คน และความสับสนวุ่นวาย ดังนั้น เขาจึงต้องอาศัยสถานที่สงบช่วยเกื้อหนุน การปฏิบัติให้ก้าวหน้า เขาจึงเลือกที่จะไปวัดเพื่อปฏิบัติ และเมื่อเขาทำได้สำเร็จ ก็หมายความว่า เขาจะสามารถปฏิบัติได้ในที่ทำงาน ถ้าเขาไม่สามารถปฏิบัติได้ในที่ทำงาน ก็จะไม่สามารถพูดได้เลยว่า การปฏิบัติของเขาได้ผล แม้ว่าเขาจะได้ไปนั่งสมาธิในวัดมาแล้วหลาย ๆ ครั้งก็ตาม มันสัมพันธ์กัน

เราใช้การปฏิบัติแบบเข้มข้น หรือสถานที่ปฏิบัติที่เงียบสงบเป็นจุดเริ่มต้น เป็นวิธีการฝึกตนเอง อย่างน้อยที่สุดในขั้นแรก แต่สำหรับผู้หมดกิเลสแล้ว อย่างพระ

พุทธเจ้า หรือพระอรหันต์ สามารถปฏิบัติสมาธิภาวนาได้ในทุกที่ เพราะฉะนั้น **ผู้ปฏิบัติสมาธิที่ประสบความสำเร็จ คือผู้ที่สามารถปฏิบัติสมาธิได้ในทุกที่**

มีพุทธพจน์ว่า

ไม่ว่าจะเป็นที่แห่งใด บนยอดเขา หรือในทะเล ไม่ว่าจะเป็นในป่า หรือในท่ามกลางผู้คน ที่นั่นไซ้ เป็นสถานที่อันรื่นรมย์สำหรับพระอรหันต์ หรือผู้ที่ไกลจากกิเลส

อาตมาคิดว่า มันไม่ได้เป็นกฎเกณฑ์อันเคร่งครัด หรือเรื่องบังคับว่าเป็นสิ่งที่ต้องทำ มันขึ้นอยู่กับโอกาสอันเหมาะสม ถ้าเรามีโอกาสไปเข้าปฏิบัติสมาธิภาวนาอย่างเข้มข้น ย่อมเป็นเรื่องที่ดี ดีมาก แต่ถ้าเราไม่มีโอกาส หรือเมื่อเราไม่ได้ไปเข้ารับการอบรมดังกล่าว เราควรจะปฏิบัติสมาธิได้ด้วยตนเอง ที่ใดก็ได้

ผมเข้าใจว่าคนส่วนมากมีทัศนคติที่ไม่ดีฝังแน่นอยู่ในตัว เพราะฉะนั้น การเปลี่ยนแปลงจะเป็นความช็อคอย่างหนึ่ง จากงานเขียนของท่านในที่แห่งหนึ่ง เช่นเดียวกับของท่าน คาโลลามะ คนต้องมีการเปลี่ยนแปลงขนานใหญ่ เราจะเปลี่ยนแปลงได้อย่างไร ในเมื่อโลกก็หมุนไปข้างหน้า

ค่านิยมกำหนดสังคม

เราต้องแข่งขันในการสร้างค่านิยมของสังคม เพราะค่านิยมมีบทบาทสำคัญในการกำหนดสังคม ในการออกแบบชะตากรรมของสังคม และของโลก มันสัมพันธ์กับลำดับขั้นของการพัฒนาของประชาชน ถ้าประชาชนมีพัฒนาการมากขึ้นเท่าใด เขาก็ไม่เป็นทาสของค่านิยมของสังคมมากเท่านั้น คนที่ตกเป็นทาสของค่านิยมของสังคมไม่สามารถพึ่งตนเองได้ พระพุทธองค์ตรัสว่า วิธีที่จะให้การศึกษาคณหรือฝึกฝนคน ตามหลักการของพระพุทธศาสนา คือ การทำให้เขาสามารถพึ่งตนเองได้ แต่ในสังคมทุกวันนี้ เราจะเห็นได้ว่า คนไม่สามารถพึ่งตนเองได้ แต่มีแนวโน้มที่จะพึ่งสิ่งภายนอก

กลับไปคำถามเรื่องการแข่งขัน ในหนังสือของท่านพูดเรื่องการแข่งขัน และการร่วมมือ ผมเห็นว่าถ้าประชาชนมีอิสรภาพในการเลือกซื้อในสิ่งที่ต้องการ แม้ว่าเขาจะมีความรู้มากขึ้น การแข่งขันเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ ในความหมายที่ว่า แม้แต่คนที่มีความรู้ ก็จะซื้อสินค้าจากผู้ผลิตที่เขาชอบมากกว่า ผมจึงไม่เห็นว่าจะมีระบบใดของสังคมที่จะไม่มีเรื่องการแข่งขัน

การแข่งขันในทางที่ถูกต้อง

อาตมาคิดว่า การแข่งขันมีอยู่แล้ว อย่างที่อาตมาพูดมาแล้ว เราไม่สามารถคาดหวังให้คนจำนวนมากในมนุษยชาติเป็นเหมือนกันหมด เราจึงต้องยอมรับความจริงในเรื่องการแข่งขัน แต่ในขณะเดียวกัน เราควรพัฒนาเรื่องการร่วมมือเพื่อตอบโต้การแข่งขัน เราไม่สามารถกำจัดมันให้หมดไป เป็นไปไม่ได้ มันคือเรื่องของโลก แต่ในด้านนักธุรกิจเอง ก็ต้องแข่งขันกันเอง ในทำนองเดียวกัน ผู้บริโภคก็ควรจะร่วมมือกันแข่งขันกับนักธุรกิจ เพื่อให้ธุรกิจนั้นเป็นไปในทางที่ถูกต้องที่ควร

ผมได้ถามคนไทยบางคนว่า มองเรื่องการแข่งขันอย่างไร ผมได้ถามคุณจิตินาถ เธอตอบว่า เธอใช้วิธีการว่า ทุกเดือนเธอจะดูตลาดว่าเป็นอย่างไร แล้วก็หาสินค้าที่ถูกค่าจะพอใจ จากนั้นก็ผลิตสินค้าตอบสนองกับความต้องการของตลาด เธอไม่ใช่เป็นคนเดียวที่ตอบคำถามในลักษณะนี้มีหลายๆ คน และผมคิดว่า การคิดเช่นนี้ไม่ใช่สิ่งที่ผิด

การแข่งขันกระตุ้นให้เกิดความไม่ประมาท

การแข่งขันเป็นสิ่งที่ถูกในทางหนึ่ง คือ ในทางที่จะทำให้ผู้บริโภคพอใจมากขึ้น แต่ในขณะเดียวกัน มันคือการ

44 พุทธศาสนากับโลกธุรกิจ : การใช้หลักพุทธธรรมในการทำธุรกิจ

กระตุ้นให้มีความไม่ประมาท คัมภีร์ในทางพระพุทธศาสนา คือ อัปมมาหะ หมายถึง ไม่ปล่อยปละละเลย มีความตั้งใจ มีความกระตือรือร้น ระมัดระวัง หรือ ความขยันขันแข็ง

การเป็นอยู่ที่ดีสำหรับคนในโลก คือ การพยายามให้พวกเขาตระหนักในเรื่องความไม่ประมาท แต่คนส่วนมากไม่เป็นเช่นนั้น ถ้าไม่มีสถานการณ์อะไรมาบีบบังคับ ก็มักจะเกิดความประมาท ทางหนึ่งที่ปลุกเร้าสิ่งนี้ได้คือ การแข่งขัน

ตัวอย่างที่เห็นได้ชัด คือ ประเทศสหรัฐอเมริกา คนอเมริกันใช้การแข่งขันเป็นเครื่องปลุกเร้า หรือสิ่งบีบบังคับ ควบคุมให้มีความไม่ประมาท ให้มีความขยัน พวกเขาต้องการไปข้างหน้าเหนือกว่าคนอื่น และเขาต้องพยายามอย่างมาก พยายามให้ดีที่สุดเท่าที่จะทำได้

สำหรับคนที่ใช้ชีวิตอยู่ในทางโลก เราไม่สามารถอยู่ได้โดยไม่มีสิ่งนี้ เราต้องเข้าใจความจริงข้อนี้ แต่มีสิ่งหนึ่งที่สำคัญกว่านั้น คือ เราไม่ควรหยุดอยู่เพียงแค่นี้ การแข่งขันในที่นี้ ดี แต่ก็สามารถสร้างปัญหาได้หลายอย่างเช่นกัน ปัญหาต่างๆ ในโลกนี้ ส่วนใหญ่มาจากการแข่งขัน นี่เองคือความจำเป็นต้องพัฒนาคน เพื่อเขาจะได้มีความระมัดระวัง มีความไม่ประมาท มีความขยัน ด้วยการใช้สติและปัญญาของตน โดยไม่ต้องรอให้ถูกบีบบังคับหรือบีบคั้น

สติ หมายถึง ความตื่นตัว ทันท่วงทีกับสิ่งนั้น เรื่องนั้น

ปัญญา หมายถึง ความรู้แจ้งตามความเป็นจริง

เพราะฉะนั้น ถ้าเรามีทั้งสติและปัญญา เราจะรู้เข้าใจว่า อะไรผิดอะไรถูก อะไรควรทำ อะไรไม่ควรทำ อะไรจะนำไปสู่ความอยู่เย็นเป็นสุข อะไรจะนำไปสู่ความเสียหาย จากความรู้เหล่านี้ และการมีสติ เขาก็จะพยายามทำในสิ่งที่ดี คุณสมบัติเหล่านี้ คือสิ่งที่เราอยากให้พวกเขาเป็น ไม่ใช่ดิ้นรนพยายามโดยการถูกบังคับ

การเป็นอยู่ที่ดี และคุณภาพชีวิต เป็นสิ่งที่ท่านเน้น ทั้งจากที่ท่านพูดมาแล้ว และเขียนไว้ในหนังสือของท่าน ในวิธีคิดของทางพระพุทธศาสนา ถ้าบุคคลมีจิตใจที่ปราศจากกิเลสก็จะเป็นอิสระ ปราศจากความยึดมั่น แต่คนอย่างนั้นมีน้อยเหลือเกิน คำถามคือ เราจะทำอย่างไรกับคนธรรมดาทั่วไป

กิจกรรม 3 ประการ ที่เศรษฐศาสตร์ควรให้ความสนใจ

อาตมาอยากพูดถึงเรื่องนี้ สัมพันธ์กับกฎของการพัฒนามนุษย์ ในระดับพื้นฐาน ความเป็นอยู่ที่ดี คือ สภาวะซึ่งเกี่ยวพันกับการพัฒนามนุษย์ กิจกรรมทางเศรษฐศาสตร์ก็เช่นเดียวกัน ควรพิจารณาเรื่องนี้ เมื่อเราทำกิจกรรมทาง

46 พุทธศาสนากับโลกธุรกิจ : การใช้หลักพุทธธรรมในการทำธุรกิจ

เศรษฐกิจ เราควรให้ความใส่ใจในเรื่อง 3 เรื่อง ต่อไปนี้

ขั้นที่หนึ่ง กิจกรรมและผลผลิตไม่ควรเป็นอันตราย หรือก่อผลเสียหายต่อสังคมและชีวิต หรือชีวิตและสังคม

ขั้นที่สอง เป็นกิจกรรมที่เสริมสร้างสังคมทำให้สังคมดีขึ้น ให้เป็นสังคมที่เอื้อต่อการพัฒนาศักยภาพและความสามารถของมนุษย์

ขั้นที่สาม เป็นกิจกรรมที่เกื้อหนุนการพัฒนามนุษย์ เพราะเราถือว่าการพัฒนามนุษย์เป็นหลักการใหญ่ หลักการสำคัญ เพราะเราเชื่อว่า มนุษย์สามารถพัฒนาได้ และมนุษย์สามารถไปสู่ความดีงามยิ่งๆ ขึ้นไป

ไม่ว่ากิจกรรมใด ไม่ว่าระบบใดในโลก ควรให้ความสำคัญในเรื่องนี้ และทำให้ทุกแนวคิด และทุกระบบเกื้อหนุนต่อการพัฒนามนุษย์

ท่านหมายถึงการพัฒนาทาง Emotional and Intellectual Freedom ใช่หรือไม่ครับ

Freedom Through Wisdom ความสำเร็จ สูงสุดของมนุษย์

ใช่...ถ้าเขามีการพัฒนา 2 ระดับแรก ก็ย่อมจะเสริม
ส่งให้เกิดการพัฒนาในระดับที่สูงขึ้นอีก 2 ระดับ เพราะเมื่อ
เขาสามารถไปถึงอิสรภาพอีกสองระดับที่สูงขึ้น เขาจะ
สามารถมีความสุขได้ด้วยตนเอง เขาจะไม่ต้องอาศัยวัตถุ
ภายนอก เขาสามารถเข้าถึงความสุขของความเป็นอิสระ
กระทั่งเป็นอิสระจากตัณหาเอง นั่นคือ ความสำเร็จของมนุษย์
เราควรทำให้สิ่งนี้เป็นค่านิยมของสังคม การคิดถึงเรื่องการ
เข้าถึงอิสรภาพสูงสุด คือ Spiritual Freedom หรือคำที่
น่าจะถูกต้องกว่า คือ Freedom through Wisdom หรือ
Freedom through Insight คือความสำเร็จสูงสุดของ
มนุษย์ ถ้ามนุษย์มีค่านิยมทางสังคมอันนี้ แนวโน้มของ
สังคมสามารถจะเปลี่ยนแปลงได้ ถ้าคุณไม่สามารถ
เปลี่ยนแปลงค่านิยมของสังคม มันจะยากมาก อย่างน้อย
ที่สุด เราควรมีบางสิ่งบางอย่างที่ทำให้สมดุล ปัจจุบันนี้เรา
ไม่มีความสุขสมดุล แต่เป็นสภาวะที่เรียกว่า สดุดีโง่ง

ทุกๆ การตัดสินใจของนักธุรกิจ ควรมีเกณฑ์วัดว่า
สิ่งที่เขาจะทำนั้น ได้ให้อะไรที่เป็นประโยชน์กับสังคมหรือไม่ มันช่วยให้สังคมพัฒนาหรือไม่

48 พุทธศาสนากับโลกธุรกิจ : การใช้หลักพุทธธรรมในการทำธุรกิจ

พวกนักธุรกิจเองต้องมีความเข้าใจและการยอมรับเสียก่อน ไม่เพียงแต่เป็นคำพูดเท่านั้น เช่น เมื่อเขาพูดว่าเขาสนใจเรื่องความอยู่เย็นเป็นสุขของสังคม เราควรทำโน่นทำนี่ ในใจของเขาควรรู้สึกอย่างนั้นจริงๆ และรู้สึกยินดีที่จะทำอย่างแท้จริง ถ้าเขายอมรับได้ ความต้องการของเขาก็จะเปลี่ยนไป

พัฒนาฉันนะ ลดละตัณหา

วิธีการพัฒนาความสุข คือ วิธีการพัฒนาให้ลดละตัณหาหรือความอยากที่ผิดทาง เป็นอย่างแรก ก่อนที่จะไปถึงความสุขที่เป็นอิสระจากตัณหา ก่อนอื่นการพัฒนาให้เกิดความสุข คือ การพัฒนาเรื่องความอยาก (ตัณหา vs. ฉันนะ) ถ้าเราอยากให้นักธุรกิจเปลี่ยนแปลง เราต้องสอนให้เขาเปลี่ยนแปลง หรือพัฒนาความอยากของเขาเอง เมื่อเขาอยากให้แก่เพื่อน อยากให้เพื่อนมนุษย์มีความอยู่เย็นเป็นสุข เมื่อเขาชอบและอยากให้เป็นเช่นนั้น เขาจะมีความสุขได้เมื่อเขาทำได้สำเร็จ เพราะนั่นคือ ความสำเร็จของเขานั้นเอง และมันก็คือความพอใจ จากการที่ได้สนองความต้องการของเขาเอง

ถ้าเขาไม่มีความปรารถนาอะไรเลย มันจะเป็นความ

ขัดแย้งแน่นอน เพราะในความเป็นจริง เขาปรารถนากำไร
 ในทางธุรกิจ แต่ก็มีแรงบีบให้เขาต้องมาห่วงใยสังคม
 ห่วงใยสิ่งแวดล้อม ในความเป็นจริง ความสุขของเขาไม่ได้
 อยู่ที่ความรู้สึกห่วงใยสังคมหรือสิ่งแวดล้อม เขาไม่ได้สนใจ
 ความอยู่เย็นเป็นสุขของคนอื่น ความปรารถนาที่แท้จริง
 ของเขา คือ การทำกำไรให้ได้มากที่สุด มันจึงเป็นความขัด
 แย้ง จากความขัดแย้ง ก็เกิดความกดดันในใจ เขาก็ไม่
 เป็นสุขจริง แต่กลายเป็นสุขแฝงทุกข์ เราจึงต้องทำให้เขา
 ปรารถนาความอยู่เย็นเป็นสุขของคนอื่น ของสังคม เมื่อเขา
 ปรารถนาความอยู่เย็นเป็นสุขของสังคม ความอยู่เย็นเป็น
 สุขของโลก ความอยู่เย็นเป็นสุขของมนุษยชาติทั้งปวง
 จะกลายเป็นความสุขของพวกเขา ถ้านักธุรกิจต้องการ
 ความสุขที่แท้จริง ที่ไม่เกิดปัญหาความทุกข์จากความขัด
 แย้งในตัวเอง เขาไม่มีทางเลือก เขาจะต้องพัฒนาความ
 ยาก หรือความต้องการอันนี้ขึ้นมา

นี่คือสิ่งเดียวกันกับปัญหาของพวกผู้ปกครอง
 รัฐบาล กษัตริย์ ฯลฯ จำนวนมากในโลกนี้ ที่มีความปรารถนา
 ความร่ำรวยและอำนาจ แต่ไม่ได้ปรารถนาความอยู่เย็น
 เป็นสุขของมวลมนุษย

ในขณะเดียวกัน ก็ยังมีผู้ปกครอง รัฐบาล กษัตริย์

50 พุทธศาสนากับโลกธุรกิจ : การใช้หลักพุทธธรรมในการทำธุรกิจ

ฯลฯ ที่ปรารถนาความอยู่เย็นเป็นสุขของประชาชน เมื่อพวกเขาปรารถนาเช่นนี้ ความอยู่เย็นเป็นสุขของประชาชน ก็คือความสุขของพวกเขา พวกเขาจะมีความสุข ก็เมื่อความอยู่เย็นเป็นสุขของประชาชนเป็นความจริงขึ้นมาได้ ถ้ายังไม่เป็นไป พวกเขาก็จะยังไม่มีความสุข ความสุขของคนพวกนี้ก็ขึ้นอยู่กับความปรารถนาเหมือนกัน แต่ไม่ได้ขึ้นอยู่กับวัตถุภายนอก เขาได้ยกระดับความสุขขึ้นมาจากความสุขระดับล่าง ที่ขึ้นอยู่กับความยินดีทางกามคุณ

กษัตริย์ หรือผู้ปกครอง ที่ปรารถนาความมั่งคั่งและอำนาจ ต้องแสวงหาความสุขที่ขึ้นอยู่กับวัตถุภายนอก ความมั่งคั่ง และอำนาจ แล้วก็ต้องมาเจอกับปัญหาความขัดแย้งอย่างที่ว่านั้น แต่เมื่อพวกเขามีความสุขจากการตระหนักรู้ว่า ประชาชนของเขาอยู่เย็นเป็นสุข ความสุขของเขาได้เปลี่ยนระดับไป ถึงขั้นเป็นอิสระจากความยินดีทางกามคุณ แต่ก็ยังคงขึ้นอยู่กับความปรารถนาอยู่ แต่ความปรารถนานั้นได้เปลี่ยนไปเป็นความปรารถนาชนิดใหม่ คือความปรารถนาจะเห็นความอยู่เย็นเป็นสุขของปวงชน เราสามารถพัฒนาความปรารถนาให้สูงขึ้นถึงระดับปัญญา

วิธีอธิบายของท่าน ดูคล้าย แต่ก็ไม่เหมือนความเมตตา มั่นอันเดียวกันหรือไม่ครับ

ความปรารถนาที่ดียิ่งก็คือจันทะ

เมตตารวมอยู่ในนี้ด้วย อาตมาพูดให้กว้างออกไป แต่ที่จริงมันเป็นลักษณะจิตใจอันเดียวกัน เมื่อคนพัฒนาขึ้นไปมันจะมาด้วยตัวเอง และมันปรับเปลี่ยนตัวเองไปตามสถานการณ์

ในคำสอนทางพระพุทธศาสนา เราแยกลักษณะความอยาก ความปรารถนา (ตัณหา vs. จันทะ) เป็น 2 อย่าง คือ Skillful Desire กับ Unskillful Desire

Unskillful Desire คือ **ตัณหา** หรือ ความอยากได้ กามคุณ สิ่งเสพสิ่งบำเรอ สิ่งที่มาตอบสนองผัสสะ ความต้องการชนิดนี้ไม่เอื้ออำนวยให้เกิดปัญญา

ส่วนความปรารถนาอีกอย่างคือ Skillful Desire ในภาษาบาลีเรียกว่า **จันทะ** จันทะ คือ ความปรารถนาในสิ่งที่ดี ซึ่งไม่เกี่ยวกับตัวเรา ไม่ใช่ว่าในภาษาอังกฤษเรียกว่าเป็น Self-centered แต่เป็นความปรารถนาในสิ่งที่ดียิ่ง ความสมบูรณ์ ในเชิง Objective ตัวอย่าง เช่น เราเห็นต้นไม้ต้นหนึ่ง เราอยากให้มันเจริญเติบโต แข็งแรง ในภาวะสมบูรณ์ของมัน หรือเมื่อเห็นบุคคลคนหนึ่ง เราก็อยากให้เขาอยู่ดี มีสุขภาวะ นี่ก็คือ จันทะ หรือ Wholesome Desire

ความปรารถนาในลักษณะเช่นนี้ เปลี่ยนไปตามสถานการณ์ คือ เมื่อคนๆ นั้นอยู่ในสภาวะปกติ ความปรารถนาเช่นนี้ เรียกว่า **เมตตา** หรือ Friendliness หรือ Loving-kindness และเมื่อสถานการณ์เปลี่ยนไป บุคคลนั้นเกิดประสบทุกข์ มีปัญหา ความปรารถนาของเรา ก็เปลี่ยนไปอีก เราอยากจุดให้เขาพ้นจากความทุกข์ จากปัญหา จากความเดือดเนื้อร้อนใจทั้งหลายที่เขาประสบอยู่ อยากช่วยเขาให้เขาพ้นทุกข์ ความปรารถนาก็เปลี่ยนไปเป็นอีกอย่างหนึ่ง เรียกว่า **กรุณา** หรือ Compassion เป็นความปรารถนาอันเดียวกัน แต่เปลี่ยนไปตามสถานการณ์

ต่อมาเมื่อสถานการณ์เปลี่ยนไปอีก เมื่อบุคคลนั้น ประสบความสำเร็จในชีวิต ในการกระทำสิ่งที่ดี มีความเจริญ เราก็จะรู้สึกพลอยยินดีในความสำเร็จนั้นของเขา ความปรารถนาชนิดนี้ เรียก **มุทิตา** หรือ Sympathetic joy: Altruistic joy เป็นข้อที่ 3 ในหลักธรรมพรหมวิหาร 4 (Sublime States of Mind) เราจะเห็นว่า ความปรารถนาอันเดียวนั้น เปลี่ยนไปตามสถานการณ์ 3 อย่าง

ผมสนใจหลักธรรมหัวข้อ ปฏิจจสมุปบาท (Dependent Origination) ผมได้อ่านหนังสือของท่านดาไลลามะ หนังสือของท่านเจ้าคุณฯ เอง และหนังสือของท่านพุทธทาส ผมพบ

ว่าหลักธรรมข้อนี้น่าสนใจ และอยากจะถามเกี่ยวกับการแบ่งสาเหตุจากเงื่อนไขต่างๆ และผมอยากเสนอหลักปฏิจจสมุปบาทแตกต่างไปจากที่มีอยู่ 12 ขั้น ผมอยากสนทนาในเรื่องนี้ เพื่อที่จะทำให้เข้าใจง่ายขึ้นสำหรับนักธุรกิจ เพราะถ้าผมนำไปใช้ทั้งหมดตามแบบเดิม มันก็จะยากเกินไปกว่าที่พวกเขาจะเข้าใจได้

อาตมาคิดว่ามันก็ยากนะที่จะทำให้ง่าย

สำหรับผม ในฐานะส่วนตัว ผมมีความสนใจในการตีความที่หลากหลายของท่านพุทธทาส หรือแม้แต่ของท่านซึ่งแตกต่างกัน หลักปฏิจจสมุปบาท ที่พูดถึงวงจรชีวิตหนึ่งอีกอันหนึ่งเป็นสามวงจรชีวิต ผมสนใจจะคุยเรื่องนี้

ผมมีคำถามสุดท้าย คำถามคือ มันเป็นไปได้ไหมที่จะพบหลักปฏิจจสมุปบาทเช่นเดียวกันนี้ในพุทธศาสนาสาวยุโรป และเราจะพบได้อย่างไร แน่ใจว่ามีหลักเหตุ ปัจจัย ผล เหมือนกัน แต่การตีความเหมือนกันหรือไม่ คำถามนี้เป็นคำถามง่ายๆ ว่าเราจะไปค้นข้อมูลได้ที่ไหน ผมรู้ว่าท่านรู้ เพราะท่านระบุว่า ท่านพบคำสอนที่อ้างถึงเหล่านี้ที่ไหน นี่คือการที่ผมอยากจะสนทนา

คุณอยากรู้แหล่งที่มาด้วยใช่ไหม แหล่งข้อมูลทั้งหมด

ของทางฝ่ายธิเบตด้วยใช่ไหม

ใช่ครับ เพราะในหนังสือของท่าน ท่านระบุว่าเรื่องนี้
เรื่องนั้น ท่านเอามาจากพระสูตรไหน สิ่งที่ทำให้ผม
ประหลาดใจมาก คือ เมื่อผมเสนอเรื่องนี้กับท่านดาไลลามะ
และพระผู้ใหญ่อื่นๆ พวกท่านกลับไม่รู้เรื่องเหล่านี้ ทำให้ผม
ประหลาดใจมาก เพราะพื้นฐานน่าจะเหมือนกัน คือ สิ่ง
ที่พระพุทธเจ้าตรัสเอาไว้ น่าจะเป็นที่รู้จักกันอย่างกว้างขวาง

แหล่งข้อมูลคำสอนในพระพุทธศาสนา

มันขึ้นอยู่กับแหล่งข้อมูล อย่างที่คุณคงรู้ คัมภีร์ในทาง
เถรวาท และคัมภีร์ในทางมหายาน รวมถึงวัชรยาน มีความ
แตกต่างกัน พระพุทธศาสนาสายเถรวาทถือตามพระไตร
ปิฎกบาลี แต่พระพุทธศาสนาสายมหายาน และวัชรยาน ถือ
คัมภีร์ของทางจีนและธิเบต คัมภีร์พระไตรปิฎกของจีนและ
ธิเบตได้ถูกแบ่งออกเป็นภาค ภาคเก่าเรียกว่า อาคมะ อันนี้
เกือบเหมือนพระไตรปิฎกบาลี แต่บางส่วนหายไป ต่อมา
มีภาคใหม่ ซึ่งถูกพัฒนาขึ้นมาใหม่โดยเหล่าอาจารย์ ด้วย
เหตุนี้ มหายาน และวัชรยาน จึงมีชื่อเรียกอีกอย่างว่า
อาจารย์วาท (เรียกอย่างบาลีว่า อาจริยวาท) แปลว่า คำสอน
ของอาจารย์ เพราะภาคใหม่นี้สอนโดยอาจารย์รุ่นหลัง

พวกเขาสร้างพระสูตรขึ้นมาใหม่ เช่น ลังกาวตารสูตร วัชรเจตสิกสูตร มหาปรัชญาปารมิตาสูต ฯลฯ พวกนี้เป็นพระสูตรรุ่นหลัง ซึ่งไม่พบในสายเถรวาท

ในทำนองเดียวกัน คำสอนหลายอย่างในทางเถรวาท ก็จะไม่พบในพระไตรปิฎกของจีนและทิเบต อาจเป็นไปได้ว่า เป็นเพราะเกิดการสูญหาย

อีกเหตุผลหนึ่ง ก็คือ คำสอนของพระพุทธเจ้าในมหายาน ได้ถูกเก็บรักษาไว้ด้วยภาษาสันสกฤต เมื่อคัมภีร์หรือพระไตรปิฎกถูกนำไปสู่ประเทศจีนและทิเบต ก็ถูกแปลเป็นภาษาจีนและภาษาทิเบต ส่วนต้นฉบับที่เป็นภาษาสันสกฤตหายไป พวกเขาเก็บคัมภีร์ต้นฉบับไว้ในเจดีย์ หรือในสถูป ครั้นกาลเวลาผ่านไปนานๆ คัมภีร์เหล่านั้นได้สูญหายไปบ้าง หลงเหลืออยู่ไม่มาก บางทีเราก็จะได้ยินข่าวว่า ได้มีการค้นพบคัมภีร์โบราณที่สูญหายไป แต่คัมภีร์ที่เหลือซึ่งใช้กันอยู่ทุกวันนี้ ไม่เหลือต้นฉบับเดิมไว้ให้ตรวจสอบ นี่คือสาเหตุว่า บางสิ่งที่ถูกแปลไปเป็นภาษาอื่นๆ ก็จึงเสี่ยงต่อความคลาดเคลื่อน ความผิดพลาด และการตีความผิด เป็นต้น

ผมได้เรียนรู้ว่า ประเทศไทยมีประวัติศาสตร์ที่แตกต่างจากทิเบต ประเทศไทยเป็นประเทศที่อุดมสมบูรณ์

แต่ประเทศิเบตเป็นประเทศที่ยากจน ในพระพุทศาสนา
สายิเบตนั้น ยากที่จะพบในสิ่งที่พระพุทเจ้าตรัสเกี่ยวกับการ
ครองเรือน ทรัพย์สิน ผมรู้สึกประหลาดใจว่า เขารักขา
สิ่งอื่น และไม่สนใจในเรื่องเหล่านี้

ทำไมเถรวาทมีคำสอนเรื่องการครองเรือน มากกว่าสายอื่น

ที่ประเทศิเบต พระพุทศาสนาได้ถูกเก็บรักษาไว้ใน
วัดโดยพระ พระจะให้ความสนใจในคำสอนบางอย่าง และ
คำสอนนั้นก็จะแพร่หลายออกไป แต่ในประเทศที่เป็นเถรวาท
มีธรรมเนียมว่า พระต้องรักษาคัมภีร์เดิมไว้อย่างเคร่งครัด
ไม่ว่าพระสงฆ์เองจะสนใจหรือไม่

คุณจะเห็นได้ว่า พระพุทศาสนาในประเทศที่เป็น
เถรวาท คำสอนต่างๆ ก็ถูกเก็บไว้ในวัดเหมือนกัน ในหลาย
ยุคหลายสมัยในอดีต มีการเน้นคำสอนในบางส่วน อาตมา
จะขอยกตัวอย่างให้เห็น เช่น คัมภีร์วิสุทฺธิมรรค ของ พระ
พุทโฆษาจารย์ คุณจะเห็นได้ว่า ในคัมภีร์วิสุทฺธิมรรค แทบ
ไม่มีคำสอนเกี่ยวกับเรื่องการครองเรือน เพราะว่าคัมภีร์ถูก
เก็บรักษาไว้ในวัด ซึ่งการปฏิบัติจิตภาวนา ทำสมาธิ เป็นสิ่ง
สำคัญ และเป็นเรื่องที่ทำได้โดยยาก จึงมีการเน้นในเรื่องนี้

เป็นพิเศษ แต่ถ้าเราหันกลับไปดูที่ต้นฉบับพระไตรปิฎกบาลี เราจะเห็นคำสอนเกี่ยวกับการครองเรือนอยู่มาก

กระบวนการคิดเรื่องเหตุและปัจจัย หรือเงื่อนไขที่เกิดขึ้น มีบางสิ่งที่น่าสนใจ ในแนวคิดแบบตะวันตก เรามีเรื่องเหตุและผล เหตุและเงื่อนไข ก่อนข้างเป็นกระบวนการคิดที่แตกต่าง ผมจึงคิดว่ามันมีประโยชน์ เมื่อผมพยายามนำมาใช้ ผมพบปัญหาที่เห็นได้ชัด คือ เหตุทำให้เกิดผล ผมคิดว่าความคิดเรื่องเหตุและเงื่อนไขสามารถเข้าใจได้จากต้นไม้ ถ้าเราหว่านเมล็ดพืชลงไปในดิน ให้น้ำ เมล็ดพันธุ์ก็จะแตกออกเป็นต้นไม้มัน เมล็ดพันธุ์ คือ เหตุ น้ำ และดิน คือเงื่อนไข สำหรับการให้พืชแตกตัว เมื่อเราพยายามวิเคราะห์ปัญหา เราพูดถึงเหตุ เราพูดถึงเงื่อนไข ที่นำไปสู่ปัญหา อะไรคือเงื่อนไขที่เราควรสร้างขึ้นมาเพื่อไม่ให้เกิดปัญหา ดังนั้น ความคิดเรื่องเหตุและเงื่อนไข ผมคิดว่าเป็นแนวคิดที่เป็นประโยชน์ แต่บางครั้งผมพบว่า มันเป็นเรื่องยากที่จะแยกแยะระหว่างอะไรคือเหตุ อะไรคือเงื่อนไข ถ้าเป็นเมล็ดพืชก็มองออกง่าย เพราะเมล็ดพันธุ์ชนิดเดียวกัน ให้ผลไม้อย่างเดียวกัน มันง่ายที่จะเข้าใจ แต่คำจำกัดความที่ผมสามารถเข้าใจได้ คือ ผลที่ได้รับ เป็นสิ่งที่ไม่สัมพันธ์กับเหตุ ซึ่งเงื่อนไขเป็นเรื่องทั่วไป ผมจึงอยากจะทราบว่า ท่านสามารถจะช่วยผมในเรื่องนี้ได้หรือไม่

เหตุ และ ปัจจัย ในพระพุทธศาสนา

เรื่องเหตุและปัจจัยนี้ แม้แต่ในภาษาไทยก็ยังมีปัญหา เมื่อเราพูดถึงคำว่า เหตุ หรือ สาเหตุ ได้แก่ Cause และ ปัจจัย หรือ Condition ในคำสอนเดิม เหตุ หรือที่เราแปลกันว่า สาเหตุ ก็เป็นปัจจัย หรือ เงื่อนไข ข้อหนึ่ง

ในพระอภิธรรม มีปัจจัย 24 อย่าง และในท่ามกลาง ปัจจัย 24 ข้อ เหตุ หรือ Cause เป็นข้อหนึ่ง เหตุ เป็นหนึ่งในปัจจัย 24 ข้อ เรามักจะพูดถึง Principal Condition หรือ Direct Condition สำหรับศัพท์ว่า เหตุ นี้ บางครั้งมันก็เป็นคำที่ใช้แทนกันได้กับคำว่า ปัจจัย เพราะในบาลีเราใช้คำว่า ปัจจัย คำเดียว แต่สามารถครอบคลุมได้ทั้งหมด และ ปัจจัยทั้ง 24 เริ่มด้วยข้อแรก คือ เหตุ ซึ่งแปลได้ว่า Cause ในภาษาอังกฤษ Cause คือ ข้อที่ 1 ของปัจจัย 24 ข้อ และ ก็หมายถึง Principal Condition หรือ Direct Condition ซึ่งคุณได้กล่าวถึงมาแล้วว่า คือ เม็ดมะม่วง นั้นเอง แต่ถ้าไม่มีดิน ไม่มีออกซิเจน ไม่มีน้ำ ไม่มีอุณหภูมิที่เหมาะสมแล้ว เม็ดมะม่วงก็จะไม่สามารถแตกออกเป็นต้นมะม่วง และ เจริญเติบโตเป็นต้นมะม่วงได้ แม้ว่าคุณจะมีเม็ดแล้วก็ตาม มันก็ไม่อาจกลายเป็นต้นมะม่วงได้

สิ่งที่น่าสนใจมากสำหรับหลักการอันนี้ คือ ถ้าต้องการไม่ให้สิ่งใดสิ่งหนึ่งเกิดขึ้น คุณมีทางเลือกสองทางหนึ่ง กำจัดเหตุ สอง กำจัดเงื่อนไข เมื่อทำได้แบบนี้ สิ่งนั้นก็เลยไม่เกิด

ความตระหนักรู้หลักการอันนี้ จะทำให้เรารู้จักระมัดระวังมากขึ้น

แม้กระทั่งเดี๋ยวนี้ วิทยาศาสตร์ไม่สามารถสมบูรณ์ได้ ไม่สามารถไปถึงจุดหมายได้ เพราะยังคงยึดติดอยู่ในสิ่งที่เราเรียกในภาษาบาลีว่า The Doctrine of single cause bringing single effect ที่ในพระพุทธศาสนาเรียกว่า เอกการณวาท (ซึ่งเป็น Wrong View)

ปัจจัยหนึ่งอาจนำไปสู่ผลหลายอย่าง

คำสอนในพระพุทธศาสนาบอกว่า สำหรับผลอันหนึ่งมีปัจจัยหลายอย่าง เมื่อปัจจัยทั้งหมดพร้อม ผลจึงจะออกมา จากปัจจัยอันหนึ่งอาจมีผลหลายอย่าง นี่คือสาเหตุที่ความคิดเหตุผลทางวิทยาศาสตร์ไม่สามารถเข้าถึงความรู้ในธรรมชาติได้อย่างสมบูรณ์ เพราะวิทยาศาสตร์ไม่สามารถติดตามปัจจัยหนึ่งซึ่งนำไปสู่ผลหลายอย่าง และจากผลที่ได้ อย่างหนึ่ง ก็ยากจะสืบสาวไปถึงปัจจัยได้ครบทุกอย่าง

นักวิทยาศาสตร์ต้องการได้ผลอันนี้ พวกเขาก็พยายามสืบค้นว่า เมื่อต้องการผลอย่างนี้ ต้องสร้างปัจจัยเงื่อนไขอะไรบ้าง เพราะฉะนั้น เพื่อผลที่เป็นเป้าหมาย พวกเขาก็สร้างปัจจัยเงื่อนไขทั้งหมดที่รู้ และเขาก็ได้ผลตามที่ต้องการ แต่เขาไม่รู้ว่ามีผลอะไรอีกมากเกิดขึ้นนอกเหนือจากผลที่เขาได้รับ มันมีอะไรติดตามมาด้วย ซึ่งอาจนำไปสู่ผลเสียต่อไปในโลกนี้

ผมคิดว่านี่คือข้อแตกต่างระหว่าง Exact Science กับ Social Science นี่คือการผิดอันใหญ่หลวงที่นักเศรษฐศาสตร์ได้สร้างขึ้น เพราะเขาพยายามพูดถึงเศรษฐศาสตร์ว่าเป็น Exact Science ซึ่งเป็นไปไม่ได้ เพราะตามที่ท่านพูดว่ามีเงื่อนไขหลายอย่างที่ทำให้เกิดผล คุณไม่สามารถทำนายว่าอะไรจะเกิดขึ้น คนส่วนมากพบว่า การทำนายของนักเศรษฐศาสตร์มักจะผิดเสมอ นี่เองทำให้ผมมีความกังวลอีกอย่างหนึ่งว่า ความคิดเรื่องการคาดการณ์ว่า อะไรจะเกิดขึ้นในอนาคต ขึ้นอยู่กับปัจจัยและเงื่อนไข ถ้าคุณต้องการจะรู้ว่าอะไรจะเกิดขึ้น คุณต้องพิจารณาเหตุของการกระทำ มันเป็นไปไม่ได้ที่จะรู้ว่า อะไรคือความแน่นอน เพราะมันมีเหตุและเงื่อนไขมากมายให้พิจารณา และในเวลาเดียวกัน เหตุและเงื่อนไข มีผลที่จะเกิดขึ้นในระยะเวลาที่คุณกำลังทำ

อะไรบางอย่าง

ดังนั้น สิ่งท้าทายที่คุณเผชิญเมื่อคุณต้องตัดสินใจในการทำธุรกิจ หรือในทางเศรษฐศาสตร์ หรือสถานการณ์ทางสังคมใดก็ตาม มีความไม่แน่นอนสูง ผมไม่ค่อยแน่ใจนักเมื่ออ่านหนังสือธรรมะในทางพระพุทธศาสนา เพราะไม่ได้ให้ความมั่นใจ คนที่ไม่มีกิเลสจะสามารถทำนายว่า อะไรจะเกิดขึ้น ผมไม่รู้สีกว่ามันเป็นเรื่องจริง ผมไม่ทราบว่าคุณเข้าใจคำถามของผมหรือไม่ คือ ผมคิดว่าสิ่งที่ยากที่สุดสิ่งหนึ่งในทางธุรกิจและสังคม คือคุณอาจมีความตั้งใจดี อยากทำดี และคุณเลือกว่าสิ่งนั้นดี สิ่งนั้นดีที่สุด แต่แม้คุณจะเลือกทำดีที่สุดแล้ว แต่ก็ยากที่จะทำนายว่า สิ่งดีที่คุณทำนั้นจะให้ผลอย่างไร ผมไม่เชื่อว่า แม้ว่าคุณจะมีจิตใจที่สว่างกระจ่างแจ้งแล้ว คุณจะสามารถทำนายในสิ่งที่ไม่แน่นอนได้ แล้วอะไรจะเกิดขึ้น

การแยกแยะปัจจัยหรือยกย่ายเงื่อนไข

นั่นเป็นความสามารถพิเศษ ที่ไม่ใช่ทุกคนที่มีจิตใจสว่างจะมีได้ ไม่ใช่ทุกคนที่เป็นอิสระจากกิเลสจะทำในสิ่งนี้ได้ แต่คำสอนนี้ก็มีความสำคัญมาก ข้อแรก สำหรับการพัฒนาชีวิตของเรา มันสัมพันธ์กับคำสอนเรื่องกรรม ถ้าเรา

62 พุทธศาสนากับโลกธุรกิจ : การใช้หลักพุทธธรรมในการทำธุรกิจ

มองไปที่ เหตุหนึ่ง และผลหนึ่ง เราจะเผชิญปัญหาเรื่อง จัน ทำดี ทำไม่ได้รับผลร้าย เพราะนี่คือ ความไม่ฉลาดในการ เข้าใจเรื่องความเปลี่ยนแปลง ในภาษาบาลีเรียก **ปริยาย** ซึ่งยากที่จะแปลเป็นภาษาอังกฤษ พุดเองง่ายๆ ว่าการ แยกแยะปัจจัย หรือยกย้ายเงื่อนไข

คนที่ฉลาดหรือมีความรู้ในเรื่องเงื่อนไขปัจจัย ก็จะสามารถพัฒนากรรมของตน เพื่อแก้ไขการกระทำที่เคยไม่ได้ผลให้ได้ผล เพื่อให้ได้ผลที่ดีในทางที่ถูกต้อง และเพื่อให้ ผลกรรมดียิ่งขึ้น ถ้าเราดูที่เหตุและผลโดยตรงอย่างเดียว เราแทบจะไม่สามารถปรับปรุงแก้ไขอะไรได้ เราก็เลยพูดว่า เราทำสิ่งนั้นไป แต่เราไม่ได้ผล เราทำดีแต่ไม่ได้ผลดี แต่ถ้า บุคคลเข้าใจเรื่องปัจจัย เขาคิดว่า เราทำดี แต่มันมีเงื่อนไข หลากอย่าง เงื่อนไขอันใดอีกเล่าที่ทำให้เกิดผลเช่นนี้ แล้ว เขาก็ต้องศึกษาและไปแก้ไขที่เงื่อนไขนั้น มันจึงทำให้มีการ ปรับแก้และพัฒนาได้ต่อไป นี่คือตัวอย่างหนึ่งที่แสดงให้เห็นว่า คำสอนนี้มีประโยชน์

เพราะฉะนั้น เราจึงคงจะไม่ต้องห่วงกังวลอะไรให้ มาก กับการทำนายหรือคาดการณ์ แต่เราศึกษาและทำเหตุ ปัจจัยให้ครบถ้วนดีที่สุดในคราวนั้นๆ แล้ว เมื่อมันออกผล ตามต้องการหรือไม่ เราก็กู้สับสนเหตุปัจจัยที่จะแก้ไข

ปรับปรุงพัฒนาต่อไป เพื่อให้มันได้ผลดียิ่งขึ้นไปสู่ความ
สมบูรณ์

อีกประเด็นหนึ่ง คำสอนนี้สอนให้เรามีความไม่
ประมาท ซึ่งก็เข้ากับหลักการแก้ไขปรับปรุงพัฒนาในการ
ทำกรรมที่ว่ามันนั่นเอง

ผมไม่ค่อยแน่ใจจะครับว่า ท่านพูดเรื่องการมีปัญญา
ซึ่งท่านใช้คำว่า Cleverness ซึ่งก็คือความสามารถพื้นฐาน
ของบุคคล ความฉลาด มีบทบาทในเรื่องนี้ ความสามารถในการ
เห็นเงื่อนไขต่างๆ ขึ้นอยู่กับความสามารถในการใช้สมอง
คนบางคนก็เห็นเงื่อนไขต่างๆ

มันเป็นเรื่องของ การฝึกฝนด้วย เราต้องเรียนรู้ นี่
เองคือเหตุผลว่าทำไมพระพุทธเจ้าจึงสอนหลักธรรมข้อ
กัลยาณมิตตตา อย่างน้อยที่สุด การฝึกฝนขั้นพื้นฐานที่สุด
คือ เราต้องมีที่ปรึกษา มีเพื่อนที่ดี พระพุทธเจ้าทรงเน้นเรื่อง
การมีกัลยาณมิตรมาก

ผมได้อ่านเรื่องความสำคัญของการมี ‘เพื่อนดี’ ใน
หนังสือ ธรรมนูญชีวิต (A Constitution for Living) ของ
ท่านว่าเราต้องมีผู้แนะนำที่ดี แล้วเราก็เชื่อฟังคำแนะนำ
นั้น แต่ที่จริงผมเคยอ่านพบคำสอนที่แตกต่างกันของพระ

พุทธเจ้า คือ ที่หนึ่ง* สอนว่า เธอควรฟังคำแนะนำจากผู้แนะนำของเธออย่างระมัดระวัง ถ้าเธอมั่นใจว่าไม่มีอะไรผิด จงทำตามคำแนะนำนั้น คำสอนอีกที่หนึ่ง** มีว่า อย่าเชื่อเพียงเพราะเป็นคำแนะนำจากผู้แนะนำของเธอ

กัลยาณมิตรเป็นทั้งหมดของพรหมจรรย์

พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในที่แห่งหนึ่งในพระไตรปิฎก ว่า การมีเพื่อนดีนั้นไม่ใช่เป็นเพียงครึ่งหนึ่งของชีวิตที่ดี หรือครึ่งหนึ่งของชีวิตพรหมจรรย์ แต่เป็นทั้งหมดของพรหมจรรย์นั้น ทำไมเราจึงมีพระสงฆ์ เพราะพระสงฆ์เป็นกลุ่มคนซึ่งเป็นกัลยาณมิตรให้กับสาธุชน สามารถให้คำแนะนำช่วยเหลือให้สาธุชนมีพัฒนาการที่ดีขึ้น

ทำไมจึงมีคำว่า เพื่อน และคำว่า ผู้แนะนำ มันต่างกันอย่างไรในทางพุทธศาสนา

---

* คำสอนเรื่อง มิตร หรือ กัลยาณมิตร ปรากฏอยู่ใน สขสูตร พระไตรปิฎกเล่ม 15 ข้อ 34 หน้า 33

** น่าจะหมายถึง ข้อที่ 10 ใน กาลามสูตร (ชื่อเต็มว่า กาลามสูตรกังขานิยฐาน 10 ในบาลีเรียก เกสปุตตนิยสูตร) ที่ว่า มา สมณเณ โน ครุติ อย่าปลงใจเชื่อ เพราะนับถือว่า ท่านสมณะนี้เป็นครูของเรา

ศรัทธาและปัญญาไม่ใช่คู่แข่งกัน

นี่คือวิธีการที่เขาแปลคำศัพท์ให้พอเข้าใจ แต่คำในภาษาบาลี คือ มิตตะะ มิตตะะ คือ เพื่อน แต่เพื่อนในที่นี้ อาจเป็นพ่อ เป็นแม่ เป็นครู เป็นอาจารย์ เป็นผู้แนะนำ ใครก็ได้ที่อยู่ล้อมรอบตัวเรา

ไม่ว่าจะอย่างไรก็ตาม มิตรผู้แนะนำ หรือผู้สั่งสอนทั้งหมดนี้ ก็เป็นผู้เกื้อหนุน เรียกว่า ‘ปัจจัยภายนอก’ จะเอาปัญญามาใส่ในสมองเราไม่ได้ การที่จะเกิดปัญญาอยู่ที่อิสรภาพในกระบวนการทางปัญญาของเราเอง จึงไม่มีการบอกว่าต้องเชื่อ

ในพระพุทธศาสนา ศรัทธาคือความเชื่อ กับปัญญา คือความรู้เข้าใจ ไม่ใช่คู่แข่งที่จะแย่งชิงที่ยึดครองกัน แต่ศรัทธาเป็นบันไดของปัญญา

ขอย้อนกลับไปที ฎฎฎฎฎฎฎฎฎฎ อีกครั้งหนึ่งนะครับ ผมคิดว่าแนวคิดสำคัญในหนังสือ คือ หากนักธุรกิจที่มีการศึกษามีความฉลาด ที่สามารถล่วงรู้ทิศทางของความคิด และสังเกตว่าเมื่อใดมันไม่กระ้าง ไม่สว่าง เพราะกิเลสต่างๆ เช่น กำลังโกรธ กำลังอิจฉา กำลังกังวลเรื่องคู่แข่ง กำลังกลัวอะไรต่ออะไรต่างๆ นานา แน่แน่นอนว่า เขาก็จะไม่

สามารถคิดอะไรได้กระจ่าง และมีแนวโน้มจะตัดสินใจผิด มันสำคัญมากที่จะยอมรับกระบวนการปฏิบัติงานแบบบาท ถ้า มันไปในทางที่ผิด เมื่อเกิดความอยาก และถูกแค้นตีด้วยแรง ตัณหา เมื่อผมพูดกับพวกนักธุรกิจว่า มันมีความเป็นไปได้ ในเรื่องการฝึกจิต จนกระทั่งคุณสามารถจะเห็นทุกสิ่งตาม ความเป็นจริง โดยไม่ถูกข้อมลด้วยความรู้สึกต่างๆ ในส่วน นี้ผมคิดว่ามีประโยชน์มาก คำถามก็คือ ผมจะนำเสนออย่างไร ในหนังสือของท่าน มีถึง 12 ขั้นตอน ในหนังสืออื่นก็มี 12 ขั้นตอนเหมือนกัน แต่คำอาจแตกต่างกันบ้าง

ผมอยากนำเสนอด้วยวิธีแตกต่างกัน จากวิธีที่นัก ธุรกิจคิด และผมก็อยากจะเริ่มที่ผัสสะ (Contact) เป็นจุดเริ่ม แรก ไม่ใช่ อวิชชา (Ignorance) ซึ่งผัสสะอยู่ตรงกลาง ผัสสะมี Input ที่มาจาก Sense Organ เพราะนักธุรกิจส่วนใหญ่มี การกระตุ้นเกิดขึ้นในจิตใจ และออกมาจากจิตใจ นี่คือ ปัญหาที่ผมต้องทำเกี่ยวกับเรื่องการตัดสินใจ เมื่อความคิดถูก ไล่ตีด้วยอารมณ์ การกระทำมีพื้นฐานมาจากแรงงูใจที่เป็น ทางลบ หรือใครบางคนรู้ว่ากำลังทำอะไร ทำร้ายใคร ขึ้นต่อ ไป คือ การกระทำ ขั้นสุดท้าย คือ ผลที่ติดตามมาในทางลบ ผมอยากจะนำเสนอ 4 ขั้นตอน คือ ปฏิบัติตอบสนองต่อ ผัสสะ ซึ่งสามารถผิดพลาดได้ เมื่อมันได้กลายเป็นแผนการ ที่จะทำบางสิ่งซึ่งมาจากแรงงูใจที่ไม่ดี (bad motivation)

และทำให้การกระทำนั้นสำเร็จ ซึ่ง 1. ข้อมูลจาก Sense Organ หรือ จิต 2. ความเปลี่ยนแปลงต่างๆ ทางความคิด ซึ่งมาจากสิ่งที่เราได้ยินได้ฟัง ปฏิจจสมุปบาทเกี่ยวข้องกับการพัฒนาที่เป็นไปในทางลบ พูดอีกอย่างว่า ถ้าในใจของเรามีปฏิกิริยาว่าสมควรไปช่วยคนหนึ่ง ผมควรจะทำตาม โดยไม่เกี่ยวข้องกับ Craving

ปฏิจจสมุปบาทแบบง่าย

นี่คือ กระบวนการที่ความทุกข์เกิด แต่คุณสมารถหยุดกระบวนการหรือวงจรที่วุ่นนี้ หลายครั้งพระพุทธเจ้าสอนปฏิจจสมุปบาทแบบง่าย โดยเริ่มจากการรับรู้ (ผัสสะ) เมื่อเราเห็นรูป เราได้ยินเสียง ที่ทำให้เราสบาย ชื่นใจ มีความสุข หรือไม่สบาย ทุกข์ ฏกรบถวน คือ ทั้งบวก และลบ การรู้สึกอย่างนั้นเป็นเรื่องธรรมชาติ แต่ถ้าเราชอบ หรือชังมัน เราจะพัฒนากระบวนการคิดด้วยเรื่องชอบหรือชัง นี่คือการกระบวนการที่ไม่บริสุทธิ์ เรียกว่า การปรุงแต่ง เป็นหนทางของความทุกข์ ทำให้เกิดปัญหา แต่ถ้าเห็นได้ยินแล้ว เราไม่ตกเป็นทาสของความรู้สึกชอบ/ชัง นี้ หมายความว่า เราไม่มีความรู้สึกชอบหรือชังมาต่อ ไม่รู้สึกในทางบวกหรือลบ เราก็จะรู้ว่ามีมันเป็นอย่างที่มีมันเป็น กระบวนการจะหยุดตรงนี้ เราจึงดำเนินไปในทางที่ถูก เป็นกระบวนการของปัญญา

68 พุทธศาสนากับโลกธุรกิจ : การใช้หลักพุทธธรรมในการทำธุรกิจ

เพราะถ้าเรารู้สึกชอบหรือชัง มันไม่ใช่ปัญญาบริสุทธิ์

คำสอนทางฝ่ายทิเบตเน้นเรื่องแรงจูงใจมาก ผมอ่านมา
มาก แล้วก็พบว่า ทางทิเบตเน้นมากเรื่องเจตนาในการ
กระทำ ถ้าความตั้งใจในการกระทำไม่ดี ก็จะก่อให้เกิดผลไม่
ดี ในฝ่ายเถรวาทเหมือนกันไหมครับ

กุศลและอกุศลจากผัสสะ

ในพระพุทธศาสนาเถรวาท สำหรับประเด็นเรื่อง
ผัสสะ และความรู้สึก เมื่อคุณรับรู้โดยรู้สึกมีความสุข หรือ
ไม่มีความสุข มีความสุข หรือทุกข์เจ็บปวด นี้อยู่ในขั้นที่ยัง
เป็น passive อย่างนี้เรียกว่า ยังเป็นกลาง แต่ถ้าคุณ
พัฒนาความรู้สึกชอบ หรือความรู้สึกชัง มันจะเป็นขั้น
active คือ มี action แล้ว และจะถูกแบ่งเป็นกุศล หรือ อกุศล
คือเป็น Skillful หรือ Unskillful

เป็นการแบ่งแยกที่ดี มีความสุขกับไม่มีความสุข ชอบ
กับชัง

ถ้าคุณไปถึงขั้นที่ 'ชอบ' หรือ 'ชัง' หมายความว่า
กระบวนการเกิดทุกข์ได้เริ่มขึ้นแล้ว ถ้าคุณไม่มีความสุข
หรือชัง คุณเพียงแคารู้สึกมีความสุข หรือเจ็บปวด มันก็

ใช้ได้ คือ คุณสามารถเดินทางไปสู่ปัญญา

หมายความว่า ความสุข กับ ความทุกข์ ไม่เหมือนกับ
ความยินดี กับ ไม่นิยดี ซึ่งเหมือนกับ ชอบกับชัง

หมายความว่า เมื่อเราแตะถูกสิ่งหนึ่ง เรารู้สึกเย็น
ร้อน อ่อน แข็ง เมื่อมันร้อนเกินไป เรารู้สึกไม่สบาย เจ็บ
ปวด เป็นธรรมชาติ แต่มันไม่ใช่สิ่งที่ดีหรือเลว มันไม่เป็น
กุศล หรืออกุศล และเมื่อคุณจับมันแล้วรู้สึกเย็น คุณรู้สึก
ว่าชื่นใจ สบาย มันก็เป็นกลาง แต่เมื่อคุณมีปฏิกิริยา คือ
คุณชอบ หรือ ไม่ชอบ นั่นคือ Mental Action เกิดขึ้น
การเกิดความรู้สึกสบาย เข้มชื่นใจ หรือ เจ็บปวด เป็นกลาง
เป็น Passive ไม่ใช่ Active แต่ชอบ หรือ ชัง เป็น Active
ไม่ใช่ Passive เป็นขั้นของการกระทำ จากความชอบหรือ
ชังนั้น กระบวนการคิดก็ดำเนินต่อไปภายใต้อิทธิพลของ
ความชอบและความชัง

คำถามสุดท้ายคือ หลักปฏิบัติสมบูรณ์ในพระพุทธ-
ศาสนา มีการตีความแตกต่างกันไป บางท่านก็ตีความไปว่า
มันมีผลในชาติเดียว บางท่านว่ามันสืบต่อภพชาติ ทั้งชาตินี้
ชาติหน้า และชาติต่อๆ ไป ในหนังสือของท่าน ท่านแสดง
หลักการทั้งสอง ของท่านพุทธทาสก็เช่นกัน แต่ดูเหมือนว่า

ท่านจะไม่ค่อยเห็นด้วยกับสามชาติ อะไรทำนองนี้ ผมในฐานะปัจเจกบุคคล ไม่ได้ยึดติดกับการตีความอันใดอันหนึ่งอย่างท่านพุทธทาสเชื่อว่า ตามคัมภีร์เดิมหมายถึงชาติเดียว ผมสนใจในประเด็นนี้มาก

กระบวนการปฏิจสมุปปาตเกิดตลอดเวลา

คนที่พูดถึงกระบวนการสามชาติ จะอ้างคัมภีร์วิสุทธิมรรค คัมภีร์ที่รจนาโดยพระพุทธโฆษาจารย์ แต่ถ้าเราไปไกลกว่านั้น ถึงอีกคัมภีร์หนึ่งที่อธิบายพระไตรปิฎกโดยตรง (คัมภีร์วิสุทธิมรรค ไม่ได้อธิบายพระไตรปิฎกโดยตรง) คือสัมโมหวิโนทนี เป็นคัมภีร์ที่อธิบายเรื่องปฏิจสมุปปาตโดยตรงจากพระไตรปิฎก คัมภีร์สัมโมหวิโนทนี แบ่งเป็น 2 ภาค ภาคแรก อธิบายเรื่องกระบวนการ 3 ชาติ และภาคที่สอง อธิบายเรื่องกระบวนการรวดเร็ว ไม่ใช่แค่ชาติเดียว แต่หากเป็นกระบวนการของจิตความรู้ตัวในขณะหนึ่ง แม้แต่ในชั่วขณะเดียวหนึ่ง ปฏิจสมุปปาตเกิดได้สมบูรณ์

สำหรับอาตมา ความหมายทั้งหมดในคัมภีร์ มันเหมือนกัน เพราะกระบวนการนี้เกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา และในฐานะที่มันเกิดทุกขณะ มันก็เกิดเรื่อยไป จากขณะเดียวจะไปก็ชาติก็ได้ ทั้งในระยะสั้น และระยะยาว จึงเหมือนกัน

กระบวนการยาว คือ กระบวนการจากขณะนี้ ไปสู่ขณะต่อไป สืบต่อไปเรื่อยๆ มันก็กลายเป็นกระบวนการสืบต่อที่ยาวนาน ไม่ว่าจะมีสักกี่ชาติ ไม่ใช่กระบวนการชาติเดียว แต่เป็นขณะต่อขณะ เพราะฉะนั้น จะเรียกอะไรก็เหมือนกัน ถ้าไม่มีกระบวนการขณะสู่ขณะเป็นจุดเริ่ม ก็จะมีกระบวนการชีวิตหนึ่งสู่อีกชีวิตหนึ่งไม่ได้ จริงไหม

พระพุทธเจ้าทรงอธิบายปฏิจจสมุปบาทตามสติปัญญาของผู้ฟัง

มันขึ้นอยู่กับว่าเราอธิบายให้ใครฟัง เพราะพระพุทธเจ้าและอาจารย์ทั้งหลาย อธิบายหลักปฏิจจสมุปบาทให้กับคนหลายประเภท สำหรับคนประเภทที่มีปัญญามากหน่อย ก็อธิบายอย่างหนึ่ง เพราะเขาสามารถเข้าใจสิ่งที่ยากได้ ก็จะอธิบายละเอียดถึงขณะสู่ขณะ แต่สำหรับคนทั่วไป ชาวบ้านธรรมดา มันอาจยากเกินไปที่เขาจะเข้าใจ ท่านก็จะอธิบายอีกอย่างให้เห็นง่ายกว่า เช่น กระบวนการยาว เหตุอยู่ที่นี้ ผลอยู่ที่นั่น ห่างกันนานๆ หลายปี อย่างนี้เป็นต้น คือ ให้เห็นภาพใหญ่ แต่เรื่องที่ละเอียดอ่อนอย่างปฏิกิริยาที่เกิดขึ้นในจิต ท่านจะไม่พูดกับคนกลุ่มนี้ เพราะมันจะยากเกินไป ท่านจะพูดแต่สิ่งที่เห็นได้ง่าย เห็นได้ชัดเช่น ใน

72 พุทธศาสนากับโลกธุรกิจ : การใช้หลักพุทธธรรมในการทำธุรกิจ

ประเทศไทย เราพูดว่า คนนี้ฆ่าคนนั้นในปีนั้น หกปีต่อมา เขาถูกจับ ทำนองนี้ เป็นต้น

ผมได้รับประโยชน์มากกว่าที่คาดหวังไว้มาก ผมขอกราบขอบพระคุณท่านเจ้าคุณฯ มากครับ ทุกสิ่งที่ท่านบรรยายมาช่วยผมได้มาก ผมยินดีมากครับ

อาตมายินดีเช่นกัน คุณอุตส่าห์สละเวลาเดินทางมาไกลเพื่อมาพบ อาตมาเองอยู่กับที่ ไม่ได้ลำบากอะไร

ไม่เป็นปัญหาเลยเรื่องการเดินทาง ผมอยากทำงานให้ดี ก็ต้องพยายาม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผมอยากพบท่าน ท่านช่วยให้ผมมีความเข้าใจมากขึ้นในสิ่งที่สงสัย

อะไรที่อาตมาช่วยคุณได้ ก็ควรทำ เพราะคุณมีความปรารถนาดีต่อคนอื่น คุณอยากอธิบายธรรมะให้พวกเขาเข้าใจ เพื่อเป็นประโยชน์ของพวกเขาเอง ด้วยเหตุนี้ อาตมาจึงควรร่วมมือกับคุณ.

แนะนำหนังสืออ่านประกอบ

1. เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ (Buddhist Economics) ของ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ปาฐกถาธรรม ในมงคลวารอายุครบ 72 ปี ศ.ดร.ป๋วย อึ๊งภากรณ์ ณ หอประชุมเล็ก มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ กทม. วัน พุธที่ 9 มีนาคม พ.ศ. 2531 พิมพ์ครั้งที่ 9 มีนาคม พ.ศ. 2548 แจกเป็นธรรมทาน เนื่องในมงคลวารเริ่ม วัยที่อายุครบ 20 ปี ของ อนรรฆ เสรีเชษฐพงษ์
2. *Freedom, Individual & Social*, Phra Debvedi (P.A. Payutto) printed for free distribution by Khun Vanee Lamsam, second edition published in October 14, 1990 by Buddhaddhamma Foundation, Bangkok, Thailand.
3. ธรรมนูญชีวิต พุทธจริยธรรมเพื่อชีวิตที่ดีงาม (*A Constitution for Living*) เขียนโดย พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต)
4. พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จัดพิมพ์ พ.ศ. 2548

รายนามผู้พิมพ์หนังสือ 'พุทธศาสนากับโลกธุรกิจ'

ท่านละ 1,000 เล่ม

คุณร่มภา วนากุล

ท่านละ 680 เล่ม

กลุ่มซันส์ห้า

ท่านละ 500 เล่ม

อ. ณัฐพล พินทุโยธิน

ท่านละ 400 เล่ม

คุณอังสนา จึงสถาพรประชา-คุณวิรัตน์ งานสถิต

ท่านละ 333 เล่ม

คุณ ศศิธร วีระไวทยะ

ท่านละ 300 เล่ม

คุณจำรูญ-ม.ล.จางวัฒนา ชินธรรมมิตร, พระภาณวັณณ สีสำโร และพระนวกะ ปี 2546

ท่านละ 250 เล่ม

คุณฐิตาพร จำเริญพุกภัย, พล.ต.ท.พิสุทธิ์ พินทุโยธิน, คุณมณฑา พินทุโยธิน

ท่านละ 216 เล่ม

คุณนิตยา คุณาไท

ท่านละ 200 เล่ม

พระการุณย์ กุศลนนโท, คุณไพโรจน์ เตชะมณูญ และครอบครัว, อาจารย์ณรงค์ จิระอุดมรัตน์, คุณประกาศิ บุญยประสิทธิ์, คุณวนิดา ปาโรตม, คุณวรรณภาพร-คุณเกษศิริ ไชยดิษฐ์, คุณสวัสดิ์-คุณอานวย ศรีสุวรรณ, ดร.อนันต์, คุณไพบุลย์ ศิริจักรวาล และครอบครัว, คุณสุรพล-คุณสมลักษณ์ สัจจะรัตน์ไชติ และครอบครัว, คุณสุเทพ มีอาษา, อ.ประทุม-อ.สำรอง ปิ่นน้อย, คุณสุจินตนา พุกกะเวส, คุณจันทนา ไตรารกุล, คุณจิระวัฒน์ จรัสสุริยงค์, คุณสุชาติ โอฬารานนท์, บ. ดีเอ็นเอเนียร์, คุณนัทที ศรีบัณฑิต, กลุ่มอุปัฏฐา-ธรรม, คุณมานิตย์-คุณปิยดา แท่งทอง, คุณอรรณณ เขียวรุ่งโรจน์

ท่านละ 133 เล่ม

คุณเปาริฉัตร สกุลทับ, คุณสุรพล-คุณอารีย์ เตชะทรวิจิตร, คุณนภา โล่ห์ทอง, คุณนชนารถ แซ่คู และครอบครัว, คุณศิริพงษ์-คุณดวงศิริ-คุณเนตม์-คุณลลิตา-คุณศุภดา ศรีธัญรัตน์, คุณธีระพงศ์ วัฒนพิทยกุล-คุณจันทราวัฒน์ บุญปึงประทาน, คุณวีณา เอี่ยมวัฒนา-ไพสิน, คุณจาวรรณ จันทนะศิริ, คุณสมฤกษ์-คุณบุศรา วุฑฒิปรีชา, คุณสมจินต์ คักดีวาทักษ์, คุณเรวัช-คุณบุปผา คณิตกุล, คุณสุพจน์, คุณสุกัญญา ปากทาสี และครอบครัว, ร.ต.อ.กรกฎ โปษะวงนิช, คุณบัญชา-คุณมยุรฉัตร วุฑฒิปรีชา, คุณบรรพต-คุณดวงกมล วุฑฒิปรีชา, คุณโสมยวาลี

น้ำทิพย์, คุณวิรัช-คุณพนัญญา รุ่งเรืองอนันต์

ท่านละ 100 เล่ม

คุณมณี พึ่งทำ, คุณมุกดา ไตรสารศรี, น.พ.พิบูลย์-ท.ญ.ภาวณี-คุณรวินท์-คุณภัทรณี สีสะพัฒนะ, ดร.พระมหาไพเราะ ถิตสีโล, คุณนิตยา-คุณรุ่งสunny เลอศิริพงศ์, คุณนิศารัตน์ กานต์ศิริรัตน์ และครอบครัว, คุณภาวณีย์ บุญวรรณ, คุณประยูรศรี ชื่นประดิษฐ์, คุณอรศิริ วีระไวยยะ, คุณเกษม เชื้อซั, คุณธงชัย เหลืองประเสริฐ, คุณหญิงกระจ่างศรี รักตะกนิษฐ, คุณเชษฐ-คุณลัดดา รักตะกนิษฐ, อ.สุพจน์ ทองนพคุณ, คุณลัดดา กนกพันธ์วางกูร, อ.ลิลี โกศัยยานนท์, ม.ล.อุทัย ไชยันต์, คุณรักษาส วิสินโรจน์จรัส, คุณวิพรพรรณ-คุณนพพร ภาสะ พงษ์, คุณสุจิต-คุณวัชร นิตยาเกษตรวัฒน์, คุณนันทพร ธนสารชัย, คุณดารุณี อุณเจริญ, คุณตรีรัตน์ ปิ่นประยงค์, คุณกรกนก เอี่ยมศิริ, คุณพรชัย-คุณสมศรี รัตนากกร, คุณปริดา-คุณกาญจนา วังถนอมศักดิ์, ศ.น.ส.พ.ดร. อรรณพ-คุณอรรัตน์ คุณวางษ์กฤต และครอบครัว, คุณปาริฉัตร-คุณปวีณา วังถนอมศักดิ์, มูลนิธิพุทธาภิวัตน์, คุณจิตติมา ไกรแก้ว, อ.วิไลวรรณ เวชชาชีวะ, ด.ช.บัณฑิต-ด.ช.ฉัตรบัณฑิต วุฑฒิปริชา, คุณภาสิต รุ่งศรีทอง, คุณรพี เลี้ยงสุทธิ, คุณเพชร ลิ้มโสธร, คุณสุพงษ์-คุณนารี ประจุมาศ, คุณบุญเจิด ทิมสุนทร, คุณจริยา เจียมวิจิตร, ดร.ปรกรณ์ อุดลพันธ์

ท่านละ 80-83 เล่ม

คุณธันณนิต สุขสาคร และครอบครัว, อ.ศรีสุดา ชีรกาญจน์, ดร.เสาวนีย์ สิชฌวัฒน์, คุณวิภาส-คุณฐิตารัตน์ พร้อมพันธ์, คุณเทิดพงษ์ พงศ์ภทวารัตน์

ท่านละ 70-73 เล่ม

คุณวิภาดา พงษ์จันทร์, คุณหญิงสุพัตรา มาศดิตถ์, อ.ฉันทลักษณ์ ณ บ่อมเพชร, คุณมรุต, คุณชลัยพร ประเสริฐศรี และคณะ

ท่านละ 65-66 เล่ม

คุณนันทวัน ชัยญาคุณาพฤกษ์, พล.อ.พิศาล-ม.ล.เยาวภา บัวสรวง, คุณศิริชัย, คุณชลพร อินสว่าง, ครอบครัว ติรภานนท์, คุณสุภาณ พานิช, ครอบครัวโสพิศสถิตย์, คุณอรรถพล ไชยรักษ์, คุณชัยวัฒน์-คุณกมล พร้อมพันธ์, คุณวราวุฒิ ที่ปประสาน, คุณสิทธิชัย ธราอัมพวัน และครอบครัว, อ.สุชาติ เจริญวุฒิคุณ, คุณนฤชล ตันติเวชกุล, พ.ต.ต.วิเชียร บุญศิริ, คุณเกรียงชัย เตียวศิริทรัพย์, ผศ.ดร.ชมชื่น สมประเสริฐ, นท.จตุพล-คุณอุษา โฉมทองดี, คุณจรรยา ขอพึง, น.พ.สุกฤษ-คุณเนโก ออประเสริฐ, คุณศึกษิฐ ชลศึกษ์, คุณสุวิจิ-คุณสมจิตต์-ด.ช. ปิยะ ลัจจะรัตน์-ช.ดิ, คุณสมนึก ชัยมีเขียว, คุณศิริรัตน์ รัศมีพิเชษฐ์, คุณกานดา อารยางกูร, พญ. เสาวนินทร อินทภักดี, คุณสมพล-สมปอง เลี้ยงสุทธิสภณ

ท่านละ 50-53 เล่ม

คุณอมรรัตน์-คุณอารยา สัทธานันต์, คุณวาทิ ศรีสม, อุทิศให้คุณแม่บุญช่วย สัทธา-อนันต์ และ คุณประสาน บ้านมะหิงษ์, ครอบครัววิญญรัตน์, คุณธีรศักดิ์ ชุ่มพงษ์, คุณจิราภรณ์ ภิรมย์พาณิชย์, คุณเฟื่องฟ้า จำปาทอง, คุณณัฐกฤต รัตนสุคนธ์, คุณไพโรจน์ อุซชิน, คุณหฤทัย

อุชชิน, คุณช้อย อุชชิน, คุณนิติธรรม อุชชิน, คุณพิเศษฐ์-คุณอมรรัตน์ ไธสงสุกาญจน์, อ.นักกร
อาชวะวะบูล, คุณชุตีมา สุวรรณกุล,คุณพัชร คุณาวุฒิปิที และครอบครัว

ท่านละ 40-45 เล่ม

น.พ.สมชาย ปรีชาวัฒน์, คุณกัญญา เอี่ยมศิริ, คุณวันชัย พุกกะสีโสภณ

ท่านละ 34-36 เล่ม

คุณวิชัย-คุณวิลาวัลย์ ไธสุวรรณจินดา, ครอบครัว นิธิฐสวัสดิ์, ผู้ไม่ประสงค์ออกนาม

ท่านละ 1-33 เล่ม

คุณพงษ์ชัย ต่อไพบูลย์ และครอบครัว, คุณวรพร กฤตบุญฤทธิ์, ครอบครัวสุขนรินทร์
วงษ์, คุณสุธรรมมา วรนาวัน, คุณจริยา พิชยประเสริฐกุล, คุณชนะภูมิ สิมะเสถียร, คุณวรราช
จอมศรีธนา, คุณบุญภาค-คุณศศิกันต์, คุณทองคำ บุญบกแก้ว-คุณชนิตาภา บุญญาภิสมการ,
อ.ละม่อม บุญปวนิช, คุณเอ็งคณา-คุณณนันท์ ตันไพบูลย์, อ.วราณี เลิศศิริ, คุณแตเนียง-คุณ
อุษณิ-คุณเนทวรรณ บุญนิตย์, คุณอัจฉรี-คุณไพโรจน์-ค.ญ.อภิญา บุญนาค, คุณณรงค์ ช่าง
ประยูร, คุณแสวดี เจริญกิจ, คุณยุติ พวงเพิ่ม, คุณแม่มวยแก้ว แซ่กี้, คุณรติภา รณเมธิน,
คุณเนฐวรรณ ธรรมานุรักษ์, คุณพิรพล-คุณกฤษพร พันธุ์ยม, ค.ญ.พุกษา วุฒิปริชา, คุณศิริ
พร นิธิติชัย, คุณอารียา วงศ์วิสาภา, คุณจิราวรรณ จิวาลักษณ์, คุณสุภาณี ชาญานิษฐ์กุลชัย, คุณนิภา
เทียนพงศา, คุณเอิระพิทย์-คุณณัฏชา-คุณณาน เกษหอม, คุณสมจิตต์ สุขสว่าง, คุณธัญพร
ลิขิตาภรณ์และบุตร, คุณวิชชุดา สายสากลง, คุณภาวณิ สันติภราภพ, คุณวิชัย-คุณวรรณ
พรหมวิศิษฐ์ และครอบครัว, คุณอภิชาติ จันทน์เครือ, คุณทรงวาท มณีศิริ, คุณจันทนา จารุ
พานิชย์กุล,คุณสมใจ เตชะสกุล, คุณชาลิต ศรีประทักษ์, คุณกานต์ ลิวเฉลิมวงศ์, คุณมยุรี
คำประเสริฐ, คุณแสวนีย์ พลอยไพเราะและครอบครัว, คุณอุไรรัตน์ เจริญสิทธิทรัพย์, คุณชนพันธ์
ชยเดชบำรุงและครอบครัว, คุณประชาธิฐ์ สดัดศัพท์, คุณจิรายุ ฤๅตระกูล, คุณพ่อเครือ-คุณแม่
น้า สุขสว่าง, คุณแม่หนูเทียม-คุณพ่อจุม-น.ส.สมนึก วันชิลอง, คุณศศิวิมล ขอบเพชร, คุณวิบูลย์
พลพญ, คุณที่ซิ้มพร-คุณรัตนา ไปรณานนท์, คุณณัฐวรรณ ศรีติเวชเศรษฐ์, คุณชนต สุวรรณชัย,
คุณกฤตธญา ปราณวนิชย์ และครอบครัว, คุณอรพิน เชยเดช และครอบครัว, คุณสง่า สโมสร
คุณมานฤกษ์-คุณมานันทพ ประเสริฐศิริ, พ.ญ.ละมุนยงค์ โพธิาทอง, หมอแก้ว พันธุ์สวัสดิ์,
คุณธลมนัส บุญนาค, คุณสมยศ รุ่งนุรักษ์, คุณทองอยู่ พุ่งเดช, คุณเนนทวรรณ ตั้งชัยสุข, คุณมาลี
วิริยประกอบและครอบครัว, คุณพ่อวิชัย-คุณแม่ไย สันแสนดี, คุณกมลทิพย์ สุทธิพินิจธรรม,
คุณสิทธิ ดังทัตสวัสดิ์, คุณพิรกิตติ วิริยะรัตนศักดิ์, คุณณัฏชา-คุณภาสกร-คุณสุวิจิตร-คุณศุภ
กิตต์ อุดมเกียรติกุล, คุณชาคริต-คุณพัชรวิน-คุณกรวิฐา องค์อภิวรรณ, คุณนวลจันทร์ ชีวันจรัสโรจน์,
คุณประจิม คงโพธิ์รอด, คุณหมอส่งแสง กาญจนวิศิษฐ์ผล, คุณเจริญ ทรัพย์พร้อมมูล-คุณวานิต
ด้วงเดช, คุณศิริรัตน์ ธรรมวิริยะ, คุณวชิรสา คงชนสุนทร, คุณกรรณิการ์ เมธีวิวงศ์, คุณชุตีมา
พั้วดวงดิษฐ์, คุณณัฐญา รามางกูร, คุณประดิด สติลาบุรุษ, คุณบรรจง คำภักดี, คุณชัยพรราช
จิรวินาส, คุณยงยุทธ ชาญเวชศาสตร์, คุณวรรณณะ เป้าทอง, คุณประภาศรี จันทร์ส่องแสง, คุณลิลา
คณาณะทรัพย์, คุณบริหาร เอกวงศ์

หมายเหตุ เนื่องจากมีรายชื่อผู้จัดพิมพ์เป็นจำนวนมาก บางรายมีแต่ชื่อ ไม่มีนามสกุล และอาจมี
รายชื่อที่ตกหล่น หรือพิมพ์ผิดไปบ้าง ก็ขอภัยมา ณ โอกาสนี้

